

Naujos platformos lietuvių literatūros kūrinių sklaidai ir skaitymo skatinimui: problemos analizė

Regina Varnienė-Janssen

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto docentė
Vilnius University, Faculty of Communication,
Assoc. Prof.
El. paštas: regina.varniene-janssen@kf.vu.lt

Neringa Račkauskaitė

UAB „IO projects“
JSC „IO projects“
El. paštas: neringa.rackauskaite@ioprojects.lt

Straipsnio objektas – lietuvių literatūros kūrinių prieinamumo pokyčiai, įgyvendinus projektą „Lietuvių literatūros klasikos kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę“ (toliau – e-klasikos biblioteka) ir sukurtų elektroninių paslaugų poveikis kūrinių sklaidai ir skaitymo intensyvumui. Tyrimas, kuriuo siekta išsiaiškinti subjektyvų vartotojų požiūrį į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos įgyvendamo projekto metu sukurtas elektronines paslaugas bei įvertinti šių paslaugų pridėtinę vertę, paremtas konstruktyvistine fenomenologijos metodologija ir pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepcija. Pasirinktas kokybinio tyrimo metodas sudarė galimybę pateikti išvadas dėl sukurtos e-klasikos bibliotekos ir elektroninių paslaugų vertės ir šių paslaugų efektyvesnio panaudojimo lietuvių literatūros kūrinių sklaidai bei skaitymo skatinimui.

Pagrindiniai žodžiai: skaitymo skatinimas; el. knyga; el. paslaugos; e-klasikos biblioteka; fenomenologijos metodologija; pridėtinės vertės 2-3-4 kūrimo koncepcija; kokybinis tyrimas.

Įvadas

Knygų skaitymas, kaip susipažinimo su pasauliu ir žmogumi galimybė, šiandien užleidžia savo pozicijas kitiems informacijos gavimo būdams. Dalis žmonių, skaitymui skirtą laiką pakeitė televizoriaus žiūrėjimu, naršymu internete ir kitomis mažiau pastangų reikalaujančiomis laisvalaikio formomis. Tai, kad mažėja jaunimo domėjimasis knygomis, patvirtina vaikų ir jaunimo skaitymo įpročių tyrimai, daryti įvairiose pasaulio šalyse, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje,

JAV. Tokią tendenciją patvirtina ir 2005 metais Lietuvoje atliktas sociologinis tyrimas „Skaitymo mastas, kryptingumas ir poreikiai“ (Tamošiūnas, Šutinienė ir kt., 2005). Šiuo tyrimu nustatyta, kad intensyvus ir pastovus skaitymas būdingas nedaugeliui. Išsiaiškintos skaitymo intensyvumo mažėjimo aplinkybės, skatinančios šią problemą spręsti politiniu lygiu, nes tai prastas rodiklis pilietinio ir politinio raštingumo požiūriu. Neatsitiktinai daugelyje pasaulio šalių, įskaitant ir Lietuvą, skaitymo skatinimo problemai spręsti pastaruoju metu skiriama

itin daug dėmesio, rengiant strateginius dokumentus ir finansuojant šios problemos sprendimui parengtas programas. Aktualiausi skaitymo skatinimo dokumentai, nurodantys konkrečias šios problemos sprendimo kryptis, yra Skaitymo skatinimo koncepcija (toliau – Koncepcija)¹, Nacionalinė literatūros programa 2013–2020 m. (toliau – Programa)² ir moksliniai tyrimai bei mokslinės publikacijos.

Koncepcija siekiama sukurti teisinius, administracinius ir finansinius pagrindus, kuriais remiantis būtų formuojamas įvairaus amžiaus ir socialinių grupių žmonių poreikis skaityti, kartu padedant žmogui visą gyvenimą ugdyti savo, kaip demokratinės visuomenės piliečio, asmenybę. Šiame dokumente aiškiai įvardijamos pagrindinės žemo piliečių skaitymo lygmens priežastys, iš kurių svarbiausios yra: nepakankama piliečių gerove besirūpinančių valstybės švietimo ir ugdymo, socialinės apsaugos, kultūros ir kitų institucijų sąveika; dideli socialiniai ir regioniniai skirtumai, sunkinantys tolygų kalbos ir skaitymo įgūdžių skatinimą; nepakankamas dalies šeimų kultūrinis kapitalas bei mažas dėmesys skaitymui; bibliotekų tinklo trūkumai ir skurdūs jų fondai. Kitame strateginiame dokumente – Programoje – taip pat siekiama skatinti literatūros ir skaitymo kokybę, jos įvairovę, gyvybingumą bei išskirtinumą, tuo stiprinant piliečių savimone, skatinant kultūrinį raštingumą bei kūrybiškumą. Viena strateginių šios programos krypčių yra

sudaryti sąlygas skaitytojams susipažinti su turtinga šalies ir pasaulio literatūra. Programoje nurodoma, jog smarkiai didėjančios knygų kainos tampa rimta kliūtimi knygai pasiekti kuo platesnį skaitytojų sluoksnį. 2009–2010 m. reikšmingai sumažinus lėšas, skirtas viešosioms bibliotekoms įsigyti knygų, literatūros prieinamumas dar labiau sumenko. Programoje, kaip ir Koncepcijoje, akcentuojama, kad skaitymo išpročioms tiesioginės įtakos turi bibliotekų paslaugų kokybė ir jų prieinamumas. Sykiu pastebima, kad naujų skaitymo ugdymo platformų kūrimui nepakankamai pasinaudojama technologijų teikiamomis galimybėmis. Technologijos, kaip pripažįstama Programoje, galėtų pasitarnauti skaitymo skatinimui ir skaitymo įgūdžių ugdymui. Taip pat pabrėžiama, kad bendradarbiaujant su bibliotekomis, leidėjais, nevyriausybinėmis organizacijomis ir kitais partneriais svarbu išplėsti skaitymo galimybes, ypač naudojant naująsias technologijas ir tenkinant šiandieninius bendruomenių poreikius, kuriant naujas skaitymo skatinimo platformas. Taip galėtų būti sudarytos tinkamos sąlygos literatūros sklaidai ir populiarinimui visoje šalyje įvairiomis formomis. Tai patvirtina ir jau minėta sociologinio tyrimo „Skaitymo mastas, kryptingumas ir poreikiai“ rezultatai, apibendrinti ataskaitoje, akcentuojant bibliotekų fondų skurdumą, kuris yra viena svarbiausių skaitymo plėtros kliūčių, o jų fondų ir tinklo plėtra – kaip pagrindinė skaitymo plėtros, ypač kaimuose ir mažesniuose miestuose, sąlyga; kad bibliotekose nėra reikiamų, ypač naujų, knygų, pažymėjo ir dauguma interviu būdu apklaustų mažesnių miestų ir kaimų gyventojų (Tamošiūnas, Šutinienė ir kt., 2005). Negalima atmesti ir dar vienos aplinkybės, jog šiuo metu jau yra susiformavusi kitokia dabarties jaunų žmonių, lyginant su vyresniąja karta, informaci-

¹ Skaitymo skatinimo koncepcija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. liepos 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=440&p_d=77043&p_k=1>.

² Nacionalinė literatūros programa 2013–2020 m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. liepos 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lla.lt/uploads/documents/Literaturos%20programos%20projektas%202012%20lapkritis_%202012%2011%2014.doc>.

nė elgsena. Iškilus JAV švietimo eksperto, lektoriaus, konsultanto ir inovacijų kūrėjo Marco Prensky'io nuomone, dabartiniai aukštųjų mokyklų absolventai praleidžia mažiau kaip 5 000 valandų skaitydami, tačiau daugiau negu 10 000 valandų žaisdami vaizdo žaidimus ir žiūrėdami televiziją. Elektroninis paštas, internetas, tikraisiais pokalbiai (angl. *instant messaging*) užima didžiausią dabartinio jaunimo gyvenimo dalį, kas savo ruožtu daro didžiulę įtaką jų informacinei elgsenai – jie informaciją apdoroja visai kitaip negu ankstesnės kartos. Mokslininkas įsitikinęs, kad šie skirtumai yra daug didesni, negu mano daugelis pedagogų (Prensky, 2011). Tos pačios nuomonės dėl pakitusios informacinės elgsenos laikosi ir kiti autoriai teigdami, jog dabarties jaunų žmonių veikla virtualioje aplinkoje, ten įgyta patirtis ir gebėjimai suformavo savitą informacinės elgsenos tipą, kuris šių kartų atstovų yra perkeliamas ir į realiąją erdvę. Svarbiausi pakitusios informacinės elgsenos elementai yra interneto tinklalapiams ir socialiniams tinklams būdingi nuolatinės produkto kaitos ir atnaujinimo, daugiaterpiškumo, interaktyvumo bei dalyvavimo, atvirumo, lengvo naudojimo (patogios aplinkos) poreikiai (Laužikas, Varnienė-Janssen, 2014). Tai, kad jaunoji karta yra labiau linkusi naudotis informacinėmis technologijomis, patvirtina ir Irene Picton atlikta tiriamosios literatūros, skirtos el. knygos poveikio skaitymo skatinimui, analizė. Anglijos *National Literacy Trust* kasmet vykdomo vaikų ir jaunimo nuo 8 iki 16 metų amžiaus tyrimo rezultatai leidžia autorei daryti išvadą, kad vaikai daugiau skaito kompiuteryje ir kituose elektroniniuose įrenginiuose negu spausdintinės formos leidinius. Tai rodo esminį technologijų vaidmenį ugdant jaunų žmonių raštingumą. Beveik visi (net 97 proc.) vaikai atsakė,

kad jie naudojami elektroniniais įrenginiais (kompiuteriais, planšetiniais kompiuteriais, mobiliaisiais telefonais, skaityklėmis); toks pat procentas vaikų namie turi prieigą prie interneto. Tyrimo duomenys patvirtino tai, kad už mokyklos ribų vaikai taip pat daugiau skaito naudodami elektroninius įrenginius, o ne tekstus popierinėse laikmenose (tokiose kaip knyga, žurnalas, laikraštis). Daugiau kaip pusė (52,4 proc.) atsakė, kad jie teikia pirmenybę skaitymui elektroniniuose įrenginiuose, ir tik mažiau kaip trečdalis (32 proc.) – spausdintai laikmenai (Picton, 2014).

Ray'aus Doirono pateikti tyrimo duomenys rodo, jog trečdalis iš 700 JAV tirtų mokyklų bibliotekų siūlo el. knygas skaitytojams. Tokių paslaugų gerokai daugiau yra vidurinių mokyklų bibliotekose negu pradinė mokyklų bibliotekose. Likusios bibliotekos, kurios sudaro 25 proc., kol kas tokių paslaugų nesūlo, tačiau ketina tai daryti netolimoje ateityje. Dauguma el. knygų pateikiamos kaip saityno paslauga (angl. *web service*). Daugiau negu pusė el. knygų fondų sudaro grožinė literatūra, likusią dalį – daugiausia žinynai ir kita negrožinė literatūra. Plėtojant elektronines paslaugas (toliau – el. paslaugas) JAV mokyklų bibliotekose, R. Doirono nuomone, suteikiama efektyvi prieiga prie šimtų tūkstančių knygų. Tokios svetainės kaip *World E-Book Library* ir *School E-Book Library* teikia patogią prieigą prie el. knygų naudojant mobiliuosius įrenginius ir skaitykles už metinį mokestį. Internetu pasiekiami rinkiniai – *eBook Library*, *Tumble Books*, *International Children's Digital Library* (ICDL), *Digital Gallery of World Picture Books* – siūlo daugybę knygų, kurias mokiniai ir mokyklų bibliotekininkai gali naudoti mokyklinėms užduotims atlikti, tiriamiesiems projektams ir tiesiog skaitymui.

Remdamasis JAV IDC (*Interactive Data Corporation*) atliktų tyrimų duomenimis R. Doironas tvirtina, kad 2010 m. el. skaityklių pardavimas, lyginant su 2009 m., išaugo 325 proc.; per paskutinius tris 2010 m. mėnesius parduota daugiau kaip 12 mln. el. skaityklių. Kita populiari priemonė yra mobilieji telefonai, kurie irgi leidžia skaityti el. knygas ir parsisiųsti jas iš internetinių knygynų (Doiron, 2011). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tarp pagrindinių interneto naudojimosi tikslų elektroninių knygų paieškos ir (ar) skaitymo tikslas taip pat nėra išskiriamas kaip vienas iš pagrindinių. 2014 m. duomenimis, pagrindiniai interneto naudojimo tikslai buvo šie: ryšiams 66,9 proc. asmenų, kurie naudojo internetu asmeniniais tikslais, siuntė / gavo elektroninius laiškus – 58,7 proc., skambino naudodamiesi internetu, vaizdo konferencijos – 57,2 proc., ieškojo informacijos apie prekes ir paslaugas – 64,6 proc., skaitė naujienas, siuntėsi laikraščius, žurnalus – 68,1 proc. ir kt.³

Šiame kontekste mokslinės bibliotekos atlieka ypač svarbų mokslinės, techninės ir paveldo informacijos teikėjo vaidmenį. Greta tradicinių bibliotekų teikiamų paslaugų šiandien formuojasi el. paslaugos, kurias kuriant dalyvauja pačios bibliotekos ir kurių atsiradimą skatina nauja skaitmeninės informacijos rinka. Techninis elektroninių knygų ar kitų skaitmeninių išteklių pateikimas vartotojams – jau išspręsta problema sukūrus hibridines skaitmenines bibliotekas, kurios veikia daugelyje pasaulio šalių, įskaitant ir Lietuvą. Tačiau Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – NB)

2011–2014 m. įgyvendintas projektas „Lietuvių literatūros klasikos kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę“ (projekto vadovė Regina Varnienė-Janssen, vykdančioji projekto techninės priežiūros vadovė Neringa Račkauskaitė) buvo ryškus postūmis, siekiant pateikti kur kas platesnę el. paslaugų panoramą nei vien techninių skaitmeninės bibliotekos galimybių kūrimo analizę. Šiame straipsnyje dėmesys telkiamas į mūsų šalyje nenagrinėtą problemą – e-klasikos bibliotekos pridėtinės vertės kūrimą ir jos poveikį kūrinių sklaidai bei skaitymo skatinimui. Tuo tikslu buvo pasitelktas pridedamosios vertės kūrimo grandinės 2-3-6 koncepcijos metodas (European Commission, DG XIII, Andersen Consulting, 1996). Pagrindinė straipsnyje sprendžiama mokslinė problema yra lietuvių literatūros kūrinių prieinamumo pokyčių analizė, sukūrus e-klasikos biblioteką bei el. paslaugas įgyvendinant projektą „Lietuvių literatūros klasikos kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę“.

Straipsnio tikslas – ištirti lietuvių literatūros kūrinių prieinamumo pokyčius sukūrus e-klasikos biblioteką bei įvertinti sukurtų el. paslaugų poveikį kūrinių sklaidai ir skaitymo intensyvumui. Siekiant tikslo sprendžiami šie *uždaviniai*:

1. Aprašyti ir teoriškai pagrįsti fenomenologinį e-klasikos bibliotekos bei sukurtų el. paslaugų pridėtinės vertės modelį literatūros sklaidos ir skaitymo skatinimo kontekste.
2. Fenomenologinės metodologijos pagrindu atskleisti vartotojų subjektyvų patyrimą naudojantis el. paslaugomis, kurios skirtos lietuvių literatūros kūrimams pasiekti.
3. Nustatyti sukurtų el. paslaugų vertės ir jų efektyvesnio panaudojimo kūrinių sklaidai bei skaitymo skatinimui būdus ir priemones.

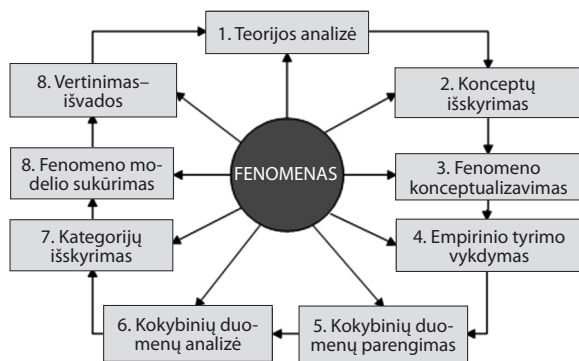
³ Lietuvos statistikos departamento Oficialios statistikos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=ea346805-3496-4b44-954a-07dc10e55c36>>.

Tyrimo metodologija

Tyrimė remtasi konstruktyvistine fenomenologija, kuri kartu yra žinių teorija ir kokybinė metodologija bei universalus tarpdalykinis tyrimų instrumentas, taikytinas įvairių reiškinių sampratoms bei žmogaus patirtims aiškinti. Fenomenologinės kokybinių duomenų analizės metodologinis tikslas – suprasti žmonių patirtis, siekiant teikti prasmingesnes nuorodas. Edukologijos, socialinių mokslų teorijoje ir praktikoje fenomenologinius tyrimus plėtoja A. Deltuva (1999), P. Skiecevičius, V. Žydžiūnaitė (2007), Aurelija Čepienė, Margarita Teresevičienė (2010) ir kiti. Tačiau nepavyko rasti Lietuvoje vykdytų mokslinių tyrimų, skirtų vartotojų požiūrio į teikiamas informacines paslaugas vertinimui, grindžiamam fenomenologine metodologija. Fenomenologiniu tyrimu siekiama suprasti ir aprašyti, kaip skirtingi individai patiria tam tikrą reiškinį (fenomeną), kokias prasmes suteikia tam reiškiniui. Tyrėjo dėmesio centre – ne individai, kaip naratyviniame tyrimė, bet reiškinys ir tai, kaip tas reiškinys yra patiriamas skirtingų individų. Tyrėjas ieško to, kas bendra skirtingoms individų patirtims, to, ką visi individai patiria susidūrę su reiškiniu (Creswell, 2009). Ta bendra patirtis, o ne išankstinės tyrėjo žinios apie reiškinį

kaip realybės dalį ir yra reiškinio esmė. Fenomenologiniuose tyrimuose tyrėjas renka duomenis iš asmenų, patyrusių tą reiškinį, ir analizuoja, ką ir kaip jie patyrė. Pirmiausia jis aktyviai domisi numatomu tirti reiškiniu, analizuodamas teoriją, mokslinius tyrinėjimus, išskirdamas fenomeną apibūdinančius konceptus. Tuomet, surinkęs empirinę medžiagą, aprašo reiškinį, išskirdamas reikšmines temas, nusakančias tiriamą fenomeną. Fenomenologija čia suprantama ne vien kaip aprašymas, bet ir kaip išgyventų su reiškiniu susijusių patirčių interpretacija. Aprašydamas fenomenologinį tyrimą, Johnas W. Creswellas fenomenologinį tyrimą pateikia kaip dinamišką tiriamųjų veiklų sąveiką. Remiantis šiuo autoriumi schemoje (1 pav.) pateikiama straipsnio autorių parengta atlikto fenomenologinio tyrimo schema. Ši metodologija siekiant pažinti vartotojų subjektyvų patyrimą naudojantis sukurtomis el. paslaugomis sudaro mūsų tyrimo metodologinį naujumą.

Kaip matyti iš 1 pav., tyrimas pradedamas fenomeno strateginių dokumentų, empirinių tyrimų rezultatų ir aprašomosios teorijos, atliekančios svarbų vaidmenį kokybiniuose tyrimuose, analize. Tekstai buvo skaitomi keletą kartų ir analizės metu buvo atrenkami konceptai, identifikuojantys

1 pav. Tyrimo eigos schema (parengta autorių pagal Johną W. Creswellą)

tiriamą reiškinį. Jų pagrindu buvo konceptualizuojamas tiriamas fenomenas. Kadangi konceptai yra pagrindinės dalys formuojant teorijas, jie suteikė galimybę geriau suvokti ir aprašyti tiriamą fenomeną, kuris vėliau buvo verifikuojamas gautais empirinio tyrimo rezultatais.

Skaitmenintos elektroninės knygos samprata, struktūra ir pridėtinės vertės koncepcinis modelis

Nors skaitmeninė knyga, palyginti su tradicine spausdintine knyga, atsirado neseniai, tačiau dėl itin sparčios informacinių technologijų kaitos akivaizdu, kad ji, išgyvenusi pirminius formavimosi etapus, jau įsitvirtino ir tapo mūsų kasdienybės dalimi. Tai patvirtina ir Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto autorių kolektyvo parengta mokslinio tyrimo ataskaita (Macevičiūtė, Gudinavičius, Šuminas, 2014).

Tarptautinėje informacijos ir bibliotekininkystės mokslų enciklopedijoje elektroninės knygos terminas apibrėžiamas kaip tekstinis įprastos knygos analogas su integruotu turiniu ir valdymo funkcijomis, kurios gali būti realizuotos elektroninėje erdvėje, ir gali būti sukurtas ir skaitomas naudojant kompiuterį (Feather, Surges, 2003). A. Gudinavičiaus disertacijoje „Skaitmeninės knygos kokybė vartotojo požiūriu“ pateikta išsami elektroninės ir skaitmeninės knygos sampratų analizė. Apibendrinamas sampratos tyrimo rezultatus autorius konstatuoja, kad „skaitmeninės“ ir „elektroninės“ knygos terminai mokslinėje literatūroje nebūdami sinonimai daugeliu atvejų apibūdina tą patį objektą. Moksliniuose straipsniuose anglų kalba dažniausiai vartojamas *e-book*, lietuviškuose – *el. knyga* terminas, kuris plačiai prigijo ir praktikoje

(Gudinavičius, 2012). Atsižvelgiant į tai, kad ir Lietuvos standartizacijos departamento Terminų bazėje terminas *elektroninė knyga* apibrėžiamas kaip „skaitmeninis licencijuotas arba nelicencijuotas dokumentas, kuriame vyrauja paieškai tinkamas tekstas ir kuris gali būti laikomas spausdintinės knygos (monografijos) analogu⁴, šiame straipsnyje vartosime terminą *el. knyga*.

Anksčiau minėtoje Tarptautinėje informacijos ir bibliotekininkystės mokslų enciklopedijoje išskiriami tokie *el. knygos* privalumai: dinamiška, patogiai ir lengvai valdoma, gali būti sukurta keliais formatais ir (ar) išleista keliais leidimais per trumpą laiko tarpą. M. Pastore savo knygoje „30 *el. knygos* privalumų“ pažymi šiuos svarbiausius *el. knygos* privalumus: pigiau pagaminti ir paprasčiau nusipirkti; be to, daug tokių knygų platinamos neatlygintinai, jos prisideda prie gamtos išsaugojimo; joms saugoti reikia mažiau vietos negu tradicinėms knygoms; jas lengviau atnaujinti ir peržiūrėti bei taisyti klaidas; joms būdingi įvairialypės informacijos elementai, praturtinantys skaitymo patirtį (garso ir vaizdo plėtiniai, nejudantys ir judantys vaizdai ir t. t.); jos teikia naujų galimybių susiduriantiems su mokymosi sunkumais; skatina ir palaiko savileidybą bei padeda leisti ir platinti knygas pradedantiesiems autoriams; galima lengviau įsigyti mažiau žinomas knygas; jos leidžia skaitytojams teikti autoriams ir leidėjams skirtas pastabas ir atsiliepimus; jas galima perkelti iš vieno įrenginio į kitą, paprasta naudoti. Kartu autorius įvardija ir šių leidinių trūkumus: per mažas ekrano dydis ir kokybė; skaitymo ekrane trūkumai lyginant su laikymu rankose „tikrą knygą“;

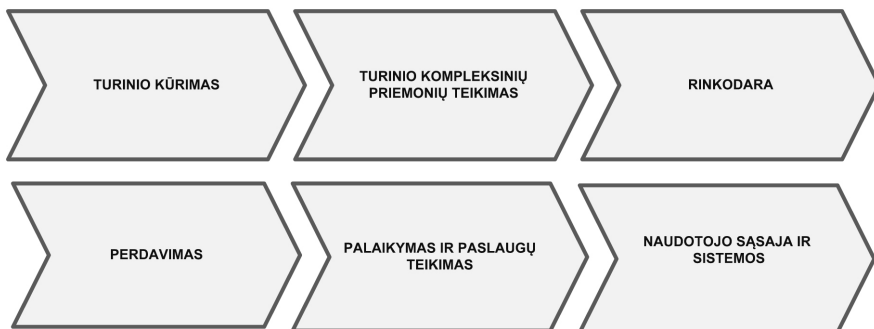
⁴ Lietuvos standartizacijos departamentas. Terminų bazė [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lsd.lt/index.php?1925986759>>.

baimė sudaužyti įrenginį, būtinybė nuolat įkrauti baterijas; platformos standartų ir leidybos taisyklių trūkumas. Kaip papildomi trūkumai nurodomas el. knygų piratavimas; neatitikimas atviros prieigos, nuosavybės teisės ir autorių teisės principų (šios problemos priklauso vadinamajai skaitmeninių teisių valdymo sričiai (angl. *digital rights management*, DRM) (Pastore, 2008). Autorių teisių apsaugos naudojant programines priemones klausimai buvo nagrinėjami jau minėtame VU mokslininkų atliktame tyrime „Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 metais“ (Macevičiūtė, Gudiniavičius, Šuminas, 2014). Šio tyrimo ataskaitoje identifikuoti šie skaitmeninių knygų leidybai svarbūs veiksniai: patogaus formato poreikis vartotojams; technologijų gamintojų spaudimas; palankios ekonominės sąlygos; autorių teisių apsauga DRM būdu; savarankiškos leidybos galimybės autoriams; technologijų naudojimas švietime.

Vykdomo tyrimo požiūriu didelę vertę turi Europos Komisijos paskelbta pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepcija, pagrindžianti elektroninės leidybos pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepciją (2 pav.) (European Commission, DG XIII, Andersen Consulting, 1996).

Ši koncepcija sėkmingai panaudota ir išplėtota pritaikant elektroninės leidybos analizei, vertinant produkcijos kokybę,

finansinius išteklius ir pateikimo paslaugų kokybę (Schlueter ir Shaw 1997). Vėliau ši metodą išplėtojo ir pritaikė skaitmeninio veiklų pridėtinės vertės analizei ir kiti autoriai. Šio metodo esmę sudaro organizacijos pridėtinės vertės kūrimo veiklos, kurios yra apibūdinamos kaip procesai, kuriantys pridėtinės vertės vartotojams. Autorių nuomone, pagrindinė priežastis, dėl kurios naudinga formuoti vertės grandinę, yra ta, kad <...> ši struktūra atspindi esamą veiklos srities struktūrą (*status quo*). Joje horizontaliai arba vertikalčiai pagal vertės grandinę išdėstomos pagrindinės kompetencijos, taip atspindint konkurencijos galimybes“ (Geyer-Schulz, Neuman, Heitmann, Stroborn, 2004). Naudojant šią koncepciją galima kokybiniu atžvilgiu analizuoti ir vizualizuoti veiklos srities struktūrą ir elgseną, pavyzdžiui, teikimo įtaką konkurencijai, konkurencijos įtaką kainų nustatymui, investicijoms ir inovacijoms. Tuo tikslu susiejant vertę kuriančias veiklas nustatomas kiekvieno dalyvio vaidmuo. Analizuojant gautų derinių dinaminę plėtrą matyti kiekvieno dalyvio galimybės ir kitų rinkos dalyvių jiems keliami iššūkiai. Jau minėtų autorių darbuose išskiriami šie pagrindiniai pridėtinės vertės kūrimo procesai: *Turinio kryptis* (angl. *Content direction*), *Turinio kompleksinių priemonių teikimas* (angl. *Content packaging*), *Rinkodara* (angl. *Mar-*

2 pav. Skaitmeninių interaktyvių veiklų vykdymas pagal 2-3-6 koncepciją

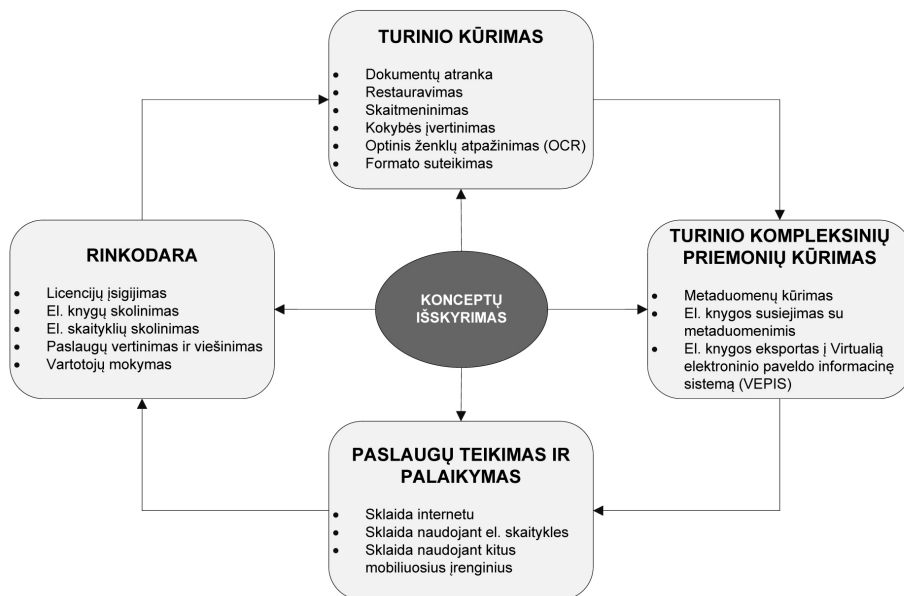

3 pav. Elektroninės leidybos kokybės analizės procesai pagal veiklos pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepciją

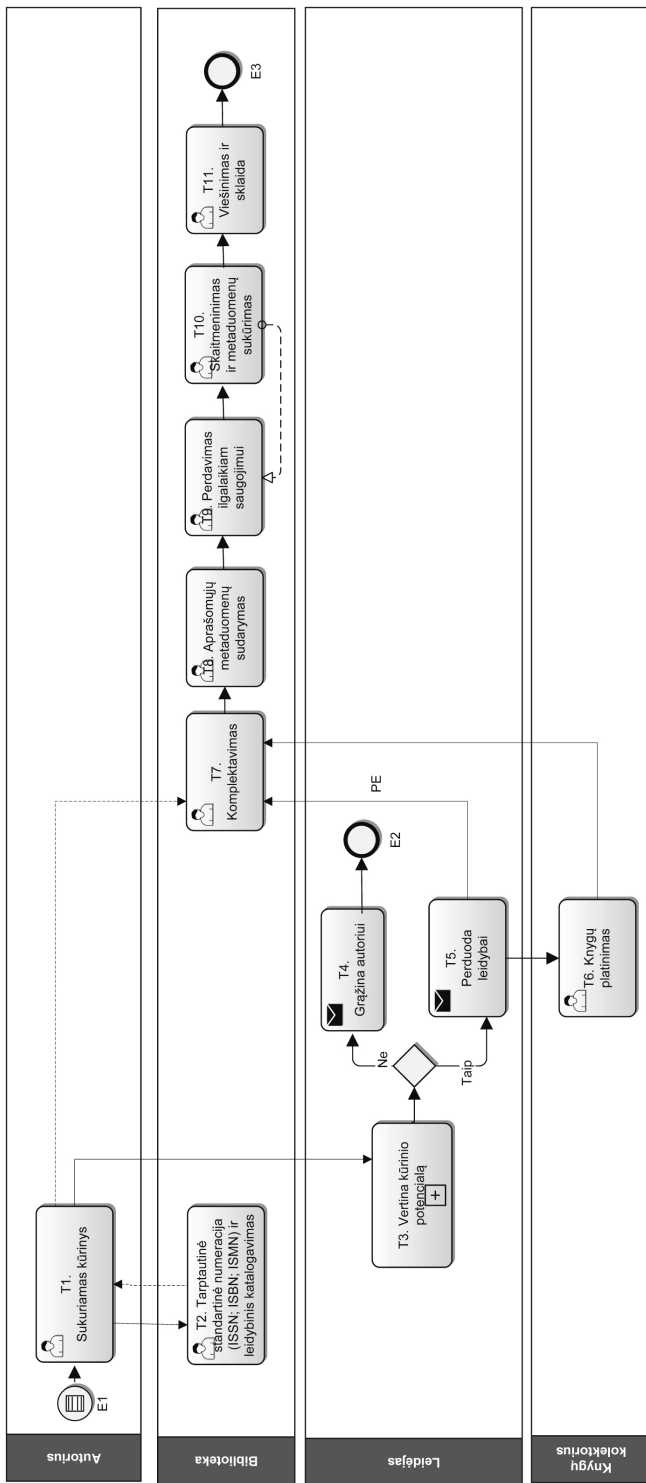
ket making), *Perdavimas* (angl. *Transport*), *Paslaugų teikimas ir palaikymas* (angl. *Delivery and support services*), *Sąsaja ir sistemos* (angl. *Interface and systems*).

Autoriai pažymi, kad *Palaikymas ir paslaugų teikimas* bei *Sąsaja ir sistemos* yra svarbūs skaitmeninės informacijos paslaugų teikimo veiksniai, tačiau didžiausią vaidmenį jie atlieka kitose srityse, pavyzdžiui, telekomunikacijos ir kompiuterinės technikos pramonėje, nes ten naudojamos

standartinės interneto naršyklės, o ne specifiniai el. paslaugų produktai. Atsižvelgiant į mūsų tyrimo tikslą, pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepciją pasirinkome mūsų tiriamo reiškinio teoriniam pagrindimui, išskirdami konceptus. Atsižvelgiant į tai, kad mūsų tyrime *Perdavimas* bei *Sąsaja ir sistemos* nebus tiriami, straipsnyje nagrinėjamam fenomenui aprašyti buvo suformuluoti keturi konceptai: turinio kūrimas, turinio kompleksinių priemonių kūrimas, paslaugų

4 pav. El. knygos ir el.paslaugų pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepcinis modelis (parengta straipsnio autorių pagal koncepciją)

5 pav. *El. knygos kūrimo procesas NB (parengta straipsnio autoriu)*

teikimas ir palaikymas, rinkodara. Šie konceptai pateikiami schemoje (4 pav.).

Mūsų tyrimo atveju skaitmenintą turinį kuria NB. Turinio kūrimo procesas pateikiamas 5 paveiksle.

Koncepto *Turinio kūrimas struktūra*

Pridėtinės vertės grandinėje prioritetas vaidmuo tenka *turinio kūrimo koncepcijai*. Remiantis pridėtinės vertės grandinės koncepcija ir procesų, vykdomų NB

1 lentelė. *El. knygų kūrimo proceso žingsnių aprašymas*

Nr.	Įvykis / užduotis	Aprašymas	Pastabos ir siūlymai
E1	Proceso pradžia	–	–
T1	Sukuriamas kūrinys	Sukūręs kūrinių autorius kreipiasi į Nacionalinę biblioteką dėl leidybinio katalogavimo bei tarptautinio standartinio numerio (ISBN, ISSN, ISMN) suteikimo. Gavęs kūrinio registracijos numerį, sprendžia dėl tolesnių veiksmų: rankraštį atiduoti tradicinės knygos leidybai, leisti el. knygas, perduoti bibliotekai (nuo 2012 m. sudarius sutartis su autoriais, biblioteka skaitmenina ir rengia el. knygas).	–
T2	Vykdoma tarptautinė standartizacijos (ISBN, ISSN, ISMN) numeracija ir leidybinis katalogavimas	Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centre kūriniui suteikiamas atitinkamai ISBN, ISSN ar ISMN tarptautiniai standartiniai numeriai ir brūkšninis kodas pagal tarptautinių agentūrų parengtus vadovus, standartus LST ISO 2108:2007 „Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis knygos numeris (ISBN)“ ir LST ISO 10957:2009 „Informacija ir dokumentai“, LST ISO 3297:2007 „Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis seralinio leidinio numeris (ISSN)“ Tarptautinis standartinis Tarptautinis standartinis muzikos leidinio numeris (ISMN).	–
T3	Leidykla vertina kūrinio potencialą	Leidykla, gavusi knygos rankraštį su registracijos numeriu, vertina kūrinio potencialą, testuoja su skaitytojais ir pan.	–
T4	Leidykla nusprendžia neleisti kūrinio	Autorius informuojamas apie leidyklos sprendimą neleisti kūrinio.	–
E2	Įvykdyta sąlyga	Kūrinio leidimas atidedamas, priimamas sprendimas jo apkrūti neleisti.	–
T5	Kūrinys perduodamas leidybai	Kūrinys perduodamas leidybai. Vykdomi leidybos darbai.	–
T6	Knygų platinimas	Bibliotekos įsigyja knygų iš specializuotų tiekėjų Lietuvoje ir užsienyje (knygų kolektorių) arba tiesiogiai iš leidyklų ar autorių.	Išskyrus privalomąjį egzempliorių, kuris pagal Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymą ir 2006 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą „Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“ bibliotekoms pristatomas nemokamai.

<i>Nr.</i>	<i>Įvykis / užduotis</i>	<i>Aprašymas</i>	<i>Pastabos ir siūlymai</i>
T7	Komplektavimas	Lietuvos bibliotekų fondas yra komplektuojamas iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka viešosios informacijos rengėjų pateikiamų nemokamų privalomųjų egzempliorių, iš fizinių bei juridinių asmenų įsigyjamų dokumentų, keičiantis dokumentais su Lietuvos ir užsienio bibliotekomis bei informacijos įstaigomis, iš dovanotų, gautų kaip palikimas ar kitais teisėtais būdais įsigytų dokumentų (Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo 18 str. „Lietuvos bibliotekų fondo komplektavimas“).	–
T8	Aprašomųjų metaduomenų sudarymas	Knyga perduodama į LNB Bibliografijos ir knygotyros centrą, kur yra redaguojamas leidybinio įforminimo įrašas bei rengiamas išsamus aprašomasis bibliografinis įrašas – metaduomenys Lietuvoje publikuotiems ištekliams. Bibliografiniai įrašai yra kaupiami Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB), iš kurio kitos šalies bibliotekos kopijuoja šiuos įrašus savo katalogams. Taip įgyvendintas vienkartinis katalogavimas ir išvengta funkcijų dubliavimo.	–
T9	Saugojimas	Knyga, kurios bibliografinis įrašas yra NBDB, perduodama į NB Nacionalinį publikuotų dokumentų archyvinį fondą (NPDAF).	–
T10	Skaitmenimas ir metaduomenų skaitmenintiems objektams sukūrimas	Nuo 2012 m. sudarius licencines sutartis su autoriais, autoriai perduoda kūrinius bibliotekai su teise savo kūrinius skaitmeninti, atpažinti, konvertuoti į skirtingus formatus ir viešinti el. erdvėje. Pagal sudarytas sutartis vykdomi skaitmeninimo darbai bei metaduomenų parengimas skaitmenintiems objektams. Suskaitmenintas kūrinys kartu su metaduomenimis perduodamas ilgalaikiam saugojimui METS formatu į VEPIS.	–
T11	Viešinimas	Suskaitmenintas kūrinys kartu su metaduomenimis perduodamas viešinti į www.epaveldas.lt ir metaduomenys į www.europeana.lt .	–
E3	Proceso pabaiga	–	–

Skaitmeninimo ir VEPS centre, stebėseną, turinio kūrimo konceptą sudaro šios kategorijos: dokumentų atranka; dokumentų restauravimas; skaitmeninimas; skaitmeninto objekto kokybės įvertinimas, optinis ženklų atpažinimas; formatų suteikimas. Reikšmingiausias šių veiklų įgyvendintojas siekiant skaitmeninimo būdu kuo plačiau paskleisti lietuvių literatūros kūrinius Lietuvoje ir pasaulyje yra NB, kuri kartu su partneriais šią veiklą pradėjo vykdyti dar 2005 metais. Tuomet lietuvių literatūros klasikos kūrinių kolekcija nebuvo išskirta kaip atskiras rinkinys, visi kūriniai buvo

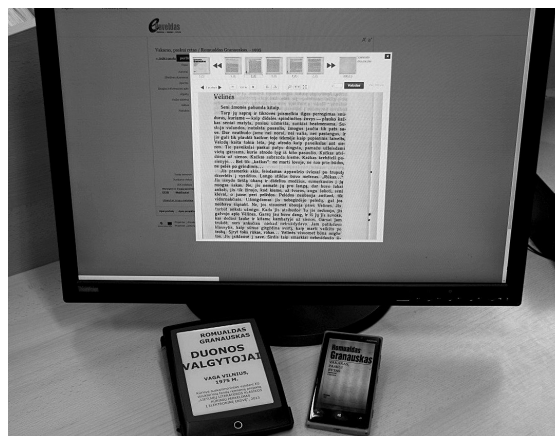
pateikiami bendroje erdvėje, kiekvienam suteikiant požymį: knygos, periodika, rankraščiai, dailės kūriniai ar pan. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo etapu iš ES struktūrinių fondų nefinansuotas licencijų įsigijimas, buvo apsiribota senųjų leidinių, kuriems pagal Lietuvos Respublikos autorių ir gretutinių teisių įstatymą, Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotą 1886 m. rugsėjo 9 d. priimtą Berno konvenciją dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos bei kitus įstatymų lydimojusius teisės aktus nebegaliojo autorių teisių apsauga, skaitmeninimu. Tai buvo daugiausia leidiniai, išleisti nuo 1547 iki

1917 metų. Skaitmenintos knygos buvo pateikiamos tik JPG formatu atskirai po vieną skaitmenintos knygos puslapį. Atsižvelgdama į kintančią vartotojų informacinę elgseną ir augantį portalo *www.epaveldas.lt* lankytojų srautą, 2012–2014 m. NB įgyvendino projektą, kurio tikslas – įvairiais ryšio kanalais ir priemonėmis užtikrinti lietuvių literatūros klasikos kūrinių prieinamumą elektroninėje erdvėje. Vykdamas projektą suskaitmeninta 131 autoriaus 663 lietuvių literatūros klasikos kūriniai: pasirašytos sutartys (atlygintinos / neatlygintinos) su 111 autorių dėl 263 kūrinių, 20 autorių 400 kūrinių perkelti iš VEPS, papildžius kūrinius visatekščiais dokumentais ir suteikus jiems elektroninių knygų formatus. Skaitmenintos knygos buvo formuojamos dviem būdais: knygos turinys pateikiamas puslapiais kaip grafinis objektas JPG, PDF formatu, prisitaikančiu prie ekrano dydžio HTML, EPUB formatu arba kaip neformatuotas TXT formato skaitmeninis tekstas. Lietuvių literatūros klasikos kūrinių atvaizdavimo įvairiuose įrenginiuose pavyzdžiai pateikiami 6 paveiksle.

Turinio sudarymo procese ypatingas vaidmuo tenka dokumentų atrankai, kuri

daro didžiausią įtaką turinio vertei. Sudarant el. klasikos bibliotekos turinį pirmiausia buvo apibrėžti atrankos kriterijai, kuriuos suformulavo Lietuvių literatūros instituto ekspertai Aušra Tamošiūnienė, Eugenijus Žmuida, Donata Mitaitė. Svarbiausiais iš jų pripažinti: reikšmė lietuvių literatūros raidai, kurią kūrinys turėjo jo paskelbimo metu; šiandieninių literatūros istorikų ir kritikų vertinimai: kūrinio meniškumas, reikšmė tolesnei literatūros raidai; kūrinio tarptautinis pripažinimas arba prestižinės premijos; kūrinio įtraukimas į mokyklų ar universitetų programas ir pan. Remiantis šiais kriterijais buvo parengtas ir el. klasikos biblioteką siūlomų įtraukti kūrinių sąrašas, suskirstytas etapais:

- *Senoji Lietuvos literatūra (XIII–XVIII a.)*. Aušros Tamošiūnienės parengtame dokumente „Senosios lietuvių literatūros klasikos kūrinių atrankos kriterijų ir sąrašo sudarymas“ šiai kategorijai priskirti kūriniai, atspindintys XIII–XVIII a. laikmečio Lietuvos kultūros raidą, parašyti to meto Lietuvos literatūroje rusenų, lenkų ir vokiečių kalbomis. Skaitytojams sudaryta galimybė susipažinti su Lietuvos metraščių

6 pav. Lietuvių literatūros kūriniai įvairiuose įrenginiuose
(nuotr. aut. V. Juozaitis)

sąvadu, Pranciškaus Skorinos kūriniais, Barbaros Radvilaitės laiškais, Motiejaus Strijovskio „Kronika“, pirmąją lietuviška knyga – Martyno Mažvydo (pagal dabartinę rašybą ir tartį) „Katekizmuso prasti [paprasti] žodžiai, mokslas ir skaitymo rašto giesmės, dėl krikščionystės bei dėl bernelių jaunų naujai suguldytos“ ir daugeliu kitų to meto reikšmingų kūrinių.

- *Naujųjų laikų lietuvių literatūros klasika (XVIII a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Eugenijaus Žmuidos parengtame dokumente „Naujųjų laikų lietuvių literatūros klasikos atrankos metodai ir kriterijai. VEPIS skaitmeninto turinio analizė“ teigiama, kad šio laikotarpio kūrėjai – išimtinai lietuvių kilmės autoriai, savo svarbiausius kūrinius rašę lietuvių kalba. Istoriniai to meto įvykiai (tautinis atgimimas, 1918–1940 m. Antroji Respublika) paliko ryškų pėdsaką ir lietuvių literatūroje. Šio laikotarpio autorių kūriniai sudaro didžiausią projekto metu suskaitmenintų kūrinių dalį (apie 300 kūrinių): tai Dionizo Poškos „Muzikas Žemaičių ir Lietuvos“, Antano Strazdo (pagal dabartinę rašybą ir tartį) „Giesmės svietiškos ir šventos“, Simono Daukanto (pagal dabartinę rašybą ir tartį) „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, Antano Baranausko „Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva“, Motiejaus Valančiaus „Paaugusių žmonių knygelė“, Julijos Žemaitės „Kunigo naudą velniai gauda“, Lazdynų Pelėdos, Vydūno, Maironio, Šatrijos Raganos, Juozo Tumo Vaižganto, Antano Vienuolio, Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Vinco Mykolaičio-Putino, Balio Sruogos ir kiti šiuo laikotarpiu sukurti reikšmingiausi kūriniai.
- *Šiuolaikinės lietuvių literatūros klasikos kūriniai (nuo XX a. II pu-*

sės iki šių dienų). Ekspertė Donata Mitaitė, rengdama „Šiuolaikinės lietuvių literatūros klasikos kūrinių atrankos kriterijų ir sąrašo sudarymo paslaugų ataskaitą“ bei sudarydama šiam laikotarpiui priskiriamų kūrinių sąrašus, vadovavosi pirmiau apibrėžtais atrankos kriterijais, peržiūrėjo sovietmečiui ir šiandieninei lietuvių literatūrai skirtus literatūros istorijos ir kritikos veikalus, mokymo programas, konsultavosi su istorikais bei universitetų profesoriais. Atsižvelgiant į tai, kad šio laikotarpio kūriniams taikoma Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatose apibrėžta apsauga, iš ekspertės pasiūlyto sąrašo į e-klasikos biblioteką buvo įtraukti tik tie kūriniai su kurių autoriais ar teisių turėtojais buvo sudarytos licencinės sutartys: tai Neringos Abrutytės, Juozo Apučio, Romualdo Granausko, Juozo Baltušio, Algimanto Baltakio, Alfonso Bieliausko, Kazio Bradūno, Eduardo Cinzo, Petro Dirgėlos, Ričardo Gavelio, Sigito Gedos, Juozo Grušo, Mariaus Ivaškevičiaus, Grigorijaus Kanovičiaus, Justino Marcinkevičiaus, Eduardo Mieželaičio, Jono Mikelinsko, Salomėjos Nėries, Mykolo Sluckio ir daugelio kitų autorių kūriniai.

E-klasikos bibliotekos kūrimo veiklos finansuotos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis, todėl jų vykdymas yra tęsiamas ir bus tęsiamas dar mažiausiai ketverius metus. Numatoma, kad kiekvienais metais po projekto termino pabaigos lietuvių literatūros klasikos kūrinių biblioteka bus papildyta bent po 100 kūrinių kasmet. Lėšų, reikalingų kūrinių autoriams apmokėti pagal planuojamas sudaryti licencines sutartis dėl teisių keisti kūrinių fizinę būseną (skaitmeninti bei atpažinti), viešinti portale ir pan., numatoma gauti iš Lietuvos

Respublikos biudžeto pagal atitinkamas asignavimų programas.

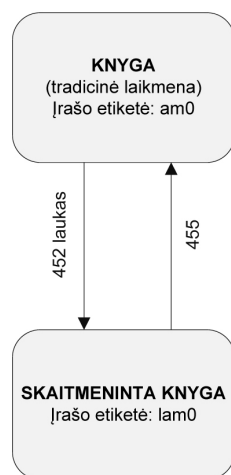
Koncepto Turinio kompleksinių priemonių kūrimas struktūra

Šio koncepto struktūrai aprašyti pasiremta pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepcija ir Lietuvoje išgaliojančia praktika. Aptariamą konceptą identifikuoja šios kategorijos: metaduomenų parengimas skaitmeniniam objektui; el. knygos susiejimas su tradicinės knygos metaduomenimis, el. knygos eksportas į VEPIS. Detaliau nagrinėjant atskiras šio koncepto kategorijas, akivaizdu, kad metaduomenys užima ypatingą vietą visame el. knygos kūrimo procese. Skaitmeninto objekto metaduomenų parengimas ypač svarbus skaitmeninės informacijos ilgalaikiam išsaugojimui bei jos sklaidai. Kita šio koncepto kategorija – metaduomenų susiejimas su tradicinės laikmenos objekto metaduomenimis ir metaduomenų susiejimas su skaitmeniniu objektu – kiekvienoje šalyje yra sprendžiama skirtingai. Tačiau dažniausiai skaitmenintiems objektams atskiri įrašai nėra kuriami, o vartotojas nukreipiamas į tradicinės laikmenos metaduomenis. Tuo galima įsitikinti pažvelgus į *Europeana* portalą, pasiekiamą adresu www.europeana.eu, kur duomenis teikia įvairios šalys. Tokia praktika nėra sektina, nes prarandama labai daug vertingos informacijos, pavyzdžiui, skaitmeninimą atlikusi organizacija, saugojimo vieta, prieigos sąlygos ir daugelis kitų su skaitmenintu objektu susijusių aplinkybių lieka neįvardytos ir gali suklaidinti vartotoją. Todėl būtų galima pasidžiaugti, kad NB įgyvendintame *E-klasika* projekte skaitmenintoms knygoms yra parengti atskiri išsamūs bibliografiniai įrašai, nurodantys visas el. knygos atsiradimo www.epaveldas.lt portale aplinkybes. Aprašomieji suskaitmenintų kūrinių meta-

duomenys kuriami laikantis bibliotekoms skirtų nurodymų – Tarptautinio standartinio bibliografinio aprašo ir UNIMARC formato. Kai skaitmeniniams objektams rengiami atskiri įrašai, sudaromos galimybės iš valdymo metaduomenų gauti tikslesnės informacijos apie prieigą prie suskaitmenintų objektų, informaciją apie ilgalaikio saugojimo sąlygas ir proveniencijas, kas ypač akcentuojama CIDOC CRM dig ir įdiegta VEPIS bei e-klasikos bibliotekoje.

Skaitmeninto objekto metaduomenų parengimo schema, susiejant tradicinės laikmenos įrašą su įrašu skaitmenintam objektui per 452 UNIMARC lauką, pateikiama 7 pav., detalesnė informacija – NB parengtame dokumente „Skaitmenintų e-klasikos kūrinių sudarymo papildyta ir patikslinta metodika“.

El. klasikos kūrinių skaitmeniniams objektams archyvuoti naudojamas METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) standartas, kuris pasauliniu mastu pripažintas kaip patogiausia XML schema, atspindinti hierarchinę skaitmeninių bibliotekų struktūrą, susijusius aprašomuosius ir valdymo metaduomenis, skaitmeninį

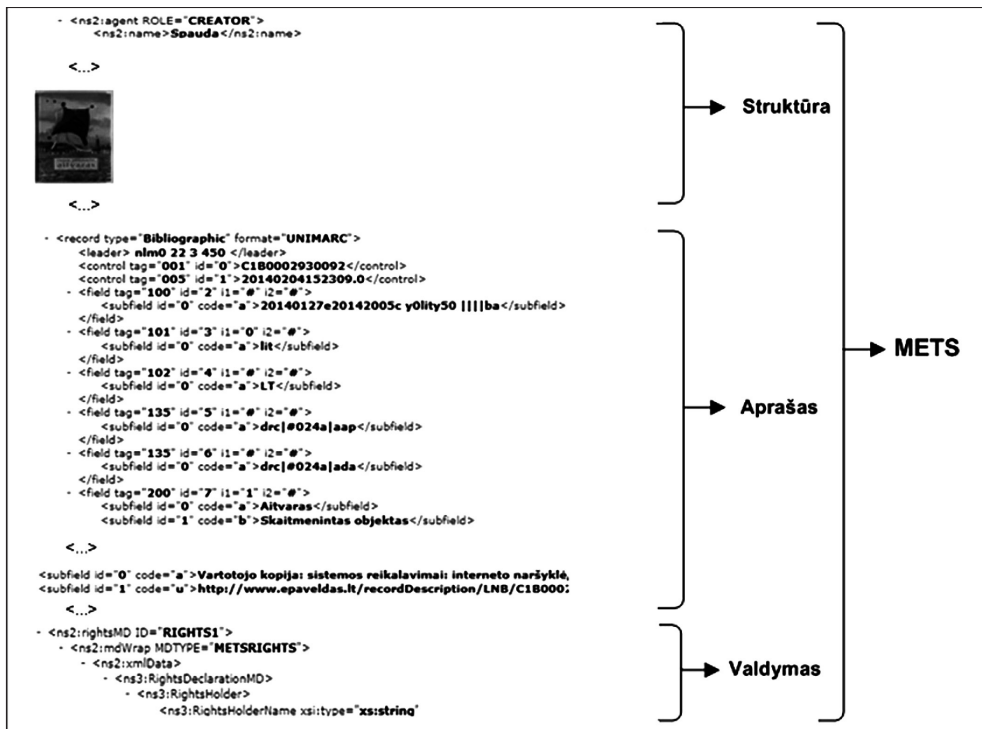
7 pav. Skaitmeninio kūrinio aprašomųjų metaduomenų parengimo schema

objektą sudarančių rinkmenų (angl. *file*) vardus ir jų buvimo vietas. Metaduomenys, reikalingi sėkmingam skaitmeninių objektų valdymui ir naudojimui, yra išsamesni ir kitokie negu metaduomenys, naudojami spausdintinių ir meno kūrinių ar archyvinių dokumentų rinkinių valdymui. Atsižvelgiant į tai, kad Virtualioje elektroninio paveldo informacijos sistemoje (VEPIS) šis formatas buvo panaudotas skaitmenintų objektų ir metaduomenų archyvavimui, tai ir e-klasikos bibliotekos, kuri yra VEPIS sudedamoji dalis, objektų archyvavimui naudojamas tas pats METS formatas. Jis leidžia sudaryti integralius skaitmeninių objektų rinkinius, kuriuose atliekama kokybės kontrolė, pakartotiniam skaitmeninimui gražinami sugadinti vaizdai, susiejama su optiškai atpažintu visateksčiu failu ar bibliografiniu objektu. METS formatas

taikomas ir objektams su jiems priskirtais metaduomenimis eksportuoti į centrinę VEPS duomenų bazę. Duomenų eksportui skirtas METS paketas apima išsamią su objektu susijusią informaciją ir nuorodas į išorinius objektus (skaitmeninius vaizdus arba garso failus). Sistemoje taikomos šios METS sekcijos: „Objekto identifikaciniai duomenys“, „Aprašomieji metaduomenys“, „Administraciniai metaduomenys“, „Failų sekcija“ ir „Struktūrinis žemėlapis“.

Koncepto *Paslaugos* struktūra

Pagrindinės konceptą *Paslaugos* aprašančios kategorijos yra el. knygos sklaida internetu; sklaida naudojant skaitykles bei mobiliuosius įrenginius. Informacija apie galimybes pasiekti vartotojui reikalingą turinį pateikiama viešosios prieigos portale www.epaveldas.lt.

8 pav. *El. knyga su metaduomenimis, METS formatu parengta archyviniam saugojimui*

Aitvaras / Judita Vaičiūnaitė. - 2005

[Grižti į sąrašą](#) **peržiūrėti skaitmeninto objekto vaizdus**

Tipas **tekstas**

Autoriai **Judita Vaičiūnaitė**

Kiti asmenys **Ula Vaičiūnaitė, Laima Kryževičiūtė**

Išleidimo duomenys **Alma littera [2005]**

Apimtis **ilustr., 100, [4] p.; Archyvinė kopija: 1182MB Viešos prieigos kopija: 12MB**

Daugiau informacijos apie **Nacionalinė biblioteka**

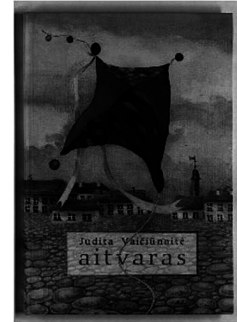
objektą

Rašto sistema **lotynų**

Kalbos **lietuvių**

Pastabos **Skaitmenintas objektas: Vilnius; Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; 2014 01 27**
Tiražas 2000 egz.
Archyvinė kopija: kreipties būdas: Lietuvos nacionalinės bibliotekos kompiuterinis tinklas

Vartotojo kopija: sistemos reikalavimai: interneto naršyklė, Adobe Acrobat Reader
Originalas suskaitmenintas TIFF formatu; vartotojo kopija - JPEG formatu
Skaitmenintas objektas iš: Aitvaras : [eilėraščių rinktinė] / Judita Vaičiūnaitė. - Vilnius, [2005]. - 100, [4] p. - ISBN 9955-08-981-4
Prieigą prie archyvinės kopijos teikia LNB

 Patinka

UDK indeksas **888.2-93-1, 769.2(474.5)(084)**

Atsisiusi el. knyga pasirinktu formatu:

9 pav. El. knyga viešosios prieigos portale www.epaveldas.lt

Kaip matyti iš 9 paveikslo, čia pateikiama reikšminga informacija, susijusi su skaitmeninės kopijos formatu, jos ilgalaikiu saugojimu, saugojimo vieta, prieigos sąlygomis, vartotojo kopija, skaitmenintos kopijos kūrėju. Metaduomenyse nurodoma, jog vartotojui skaitmenintas kūrinys pateikiamas JPEG formatu.

Portale realizuotos dvi el. paslaugos, skirtos skaitymui skatinti bei didinančios el. knygų sklaidą, t. y.:

1) El. paslauga „Skaityti / parsisiųsti elektroninę knygą internetu“. Šios el. pa-

slaugos pagalba vartotojas gali iš portalo www.epaveldas.lt į savo kompiuterį ar mobilųjį įrenginį atsisiųsti skaitmenintą kūrinių pasirinktais formatais: EPUB; MobiPocket, PDF, HTML bei TXT. Antroje lentelėje pateikiama apibendrinta informacija apie elektroninių knygų peržiūrą pagal formatus 2014–2015 m. I–III ketv.

Kaip matyti iš 2 lentelėje pateikiamų duomenų, populiariausi yra PDF ir HTML formatai.

2) El. paslauga „Užsisakyti / rezervuoti ir gauti elektroninių knygų skaityklę

2 lentelė. Elektroninių knygų peržiūros pagal formatus

Metai	Formatai					Iš viso atitinkamais metais
	EPUB	PDF	Mobi-Pocket	HTML	TXT	
2014	3053	9144	1713	8308	6694	28912
2015 (I–III ketv.)	1510	12968	355	9530	5123	29486
Iš viso pagal formatą	4563	22112	2068	17838	11817	58398

bibliotekoje“. Remiantis portale kaupiamais statistiniais duomenimis nuo 2014 metų iki 2015 m. rugpjūčio mėn. šia paslauga pasinaudojo 1669 vartotojai.

Koncepto *Rinkodara* struktūra

Konceptą apibūdinančios kategorijos yra: licencijų įsigijimas; skaityklių skolinimas; vartotojų mokymai. Įgyvendinant projektą (nuo 2012 m. sausio 1 d. iki 2014 m. balandžio 30 d.) pasirašytos sutartys (atlygintinos / neatlygintinos) su 111 autorių dėl 263 kūrinių. Dalis autorių, vertindami projekto svarbą ir naudą visuomenei, sutiko, kad jų kūriniai būtų skaitmeninami, atpažįstami ir publikuojami portale *www.epaveldas.lt* neatlygintinai (iš 111 net 23 neatlygintinos licencinės sutartys, kurių pagrindu įsigyti 45 kūriniai). Šiuo metu skaitmeninamos ne tik senos knygos, bet ir šiuolaikinės. Nors skaitmeninimas akcentuojamas kaip senųjų vertingiausių kūrinių ilgalaikio išsaugojimo forma, tačiau vis daugiau rengiama projektų, skirtų šiuolaikinės mokslinės ir grožinės literatūros sklaidai. Todėl skaitmeninimas atlieka dvejopą funkciją – atminties institucijoms aktualią funkciją – ilgalaikį išsaugojimą, ir sklaidos gerinimo funkciją. Įgyvendinant pirmąją – dėl jos prigimtinių ypatybių susiduriama su skaitmeninės informacijos ilgalaikio išsaugojimo problema. Skaitmeniniai tekstai nėra riboti ir nėra baigtiniai, išskyrus tuos atvejus, kai daroma skaitmeninė išspausdinto dokumento kopija. Skaitmeninės informacijos lankstumas yra viena iš jos vertybių, dėl kurios ji tapo tokia populiari. Lankstumas yra puiki savybė kūrėjui, tačiau bibliotekoms ar archyvams, saugantiems baigtinius tekstus, tai gali kelti problemų sprendžiant rinkmenos (angl. *file*) versijos ir jų skaičiaus saugojimo klausimus. Bibliotekų ir archyvų pagrindinė paskirtis – kaupti

ilgalaikės vertės informaciją ir teikti prie jos prieigą. Bibliotekos ir archyvai ne tik saugo tokią informaciją, bet ir teikia įrodymų apie kūrinio kilmę (provenienciją), padedančią nustatyti kūrinio autentiškumą bei šio kūrinio dislokacijos vietą.

Tyrimo organizavimas

Žvelgiant į el. knygos pridėtinę vertę kūrinių sklaidos ir skaitymo skatinimo kontekste, galima pastebėti, kad Lietuvos strateginiuose dokumentuose, reglamentuojančiuose lietuvių literatūros sklaidą ir skaitymo skatinimą, el. knygai ir el. paslaugoms dėmesio yra skiriama pakankamai. Iš to galima daryti išvadą, kad lietuvių literatūros sklaidos gerinimo ir skaitymo skatinimo svarba yra vertinama ir daromi strateginiai žingsniai, kad rezultatai būtų pasiekti greičiau. Tačiau kaip el. knyga ir el. paslaugos praktikoje atitinka fenomenologines nuostatas? Keliant šį klausimą buvo atliekamas tyrimas, orientuotas į įvairias socialines pozicijas: lyties, amžiaus, gyvenamosios vietos, profesijų įvairovę. Taip pat stengtasi atsižvelgti į spėjamą santykio su tiriamu požymiu – el. knygų skaitymu – įvairovę. Empiriniam tyrimui buvo pasirinktas mišrus – giluminis struktūruotas ekspertinės apklausos ir interviu metodas. Pagrindinis dėmesys buvo kreipiamas į pradiniam tyrimo etape nustatytus konceptus: *turinio kūrimą, turinio kompleksinių priemonių teikimą; paslaugų teikimą ir palaikymą; rinkodarą*. Laikantis tikslinės atrankos principų buvo suformuota imtis iš 10 dialogo partnerių. Pasirinkti mokslinėje literatūroje vadinami gabieji arba patyrę vartotojai, kuriems yra būdingi Delbie Abilock nustatyti bruožai: įgudę, lankstūs, dažnai skaitantys skaitytojai; stebintys savo skaitymą; mėgstantys turtinga kalba pasižyminčius tekstus; tie, kurie jau yra susidūrę su ypatingais teksto

reikalavimais ir geba panaudoti kitus (ne skaitymo) įgūdžius; vertinantys literatūros kūrinius (Abilok, 1999). Pagrindiniu atrankos kriterijumi laikėme dialogo partnerio pasakojimo išsamumą, atvirumą ir gebėjimą reflektuoti savo patirtį.

Apžvelgus Johno W. Creswello (2009), A. Giorgio (2007), J. Ritchie ir J. Lewis (2003) kokybinio tyrimo mokyklas, dėl pakankamai griežtos struktūros buvo pasirinkta J. W. Creswello kokybinio tyrimo metodika. Pristatydamas tyrimo metodikas, J. W. Creswellas pirmiausia pateikia metodologinio tyrimo aprašymą kaip vykdomo tyrimo pagrindą. Rengiant straipsnį atlikta mokslinės literatūros, skirtos metodologijų bei kokybinio tyrimo metodikoms, analizė leido daryti išvadą, kad tyrėjas, vykdamas kokybinį tyrimą, neturėtų reikšti savo nuomonės apie tiriamą fenomeną, o savo žinias panaudoja tyrimo dalyvių paskatimui išreikšti savo nuomonę apie tiriamą fenomeną. Fenomenologo pagrindinis tikslas yra sužinoti, *kaip* fenomeno patirtis susiformavo ir *kaip* fenomenas yra išgyvenamas. Mūsų tyrimo metu kiekvienam dialogo partneriui pagal kokybinio tyrimo reikalavimus buvo suteiktas kodas, kuris vartojamas toliau pateikiant tyrimo rezultatus. Renkant duomenis pagrindinis dėmesys buvo telkiamas į tyrimo objektą – sukurtą skaitmenintą turinį bei el. paslaugas, kurios leistų vartotojui pasiekti ieškomą lietuvių literatūros kūrinių. Visi tyrimo dalyviai susitelkė į tuos pačius klausimus, susijusius su tiriamu fenomenu – *el. knygos poveikiu lietuvių literatūros kūrinių sklaidai ir skaitymo skatinimui*. Kadangi atsakymų į atvirus klausimus kodavimas užtrunka ilgai, neretais atvejais, ypač dideliems duomenų masyvams apdoroti, taikomi alternatyvūs tyrimo duomenų analizės būdai ir priemonės, t. y. teksto analizė vykdoma

automatizuotai, naudojant specializuotą programinę įrangą, pavyzdžiui, *TextQuest*, *NVivo* ar lygiavertę programinę įrangą. Norint dirbti su atitinkama programine įranga, būtina parengti atsakymų tekstą. Sudarius sisteminę rinkmeną, turi būti sukuriama kategorijų sistemos kiekvienam analizuojamam klausimui. Sudarius kategorijų sistemą, kodavimas gali būti atliekamas specializuota programine įranga *TextQuest*. Ši įranga dirba su kategorijų pavadinimais, o tai verčia vartotoją dokumentuoti kategorijų sudarymą, kas savo ruožtu užtikrina patogų darbą, nes kategorijų pavadinimai yra pateikiami tiek interaktyvaus kodavimo metu, tiek ir išvesties rinkmenoje. Tačiau svarbiausia kokybinėje kokybinių duomenų analizėje yra duomenų kodavimas. *NVivo* programinės įrangos paketas leidžia atlikti įvairiausių kodavimo veiksmus: priskirti kategorijoms tam tikras duomenų dalis ir paskui jas įvairiai jungti bei skaidyti (Morkevičius, Telešienė, Žvaliauskas, 2008). Nors yra sukurta programinių sprendimų, palengvinančių duomenų analizę, kategorijų ir subkategorijų išskyrimas bei atlikto tyrimo duomenų kodavimas atliekamas ir be jų pagalbos.

Mūsų vykdomo tyrimo metu fenomenas buvo identifikuojamas analizuojant mokslinę literatūrą, Europos Komisijos paskelbtą 2-3-6 koncepciją, pagrindžiančią elektroninės leidybos pridėtinės vertės kūrimo grandinę, bei jau anksčiau vykdytus tyrimus. Fenomenui apibūdinti iš strateginių dokumentų bei mokslinės literatūros buvo išrenkami reikšminiai teiginiai-sakinių dalys, tiesiogiai susijusios su nagrinėjama patirtimi. Paskui buvo konstruojamas fenomeno modelis, parengtas klausimynas ir išdalintas respondentams (patyrusiems vartotojams). Laikantis kokybinio tyrimo metodo reikalavimų, kokybinių duomenų analizės

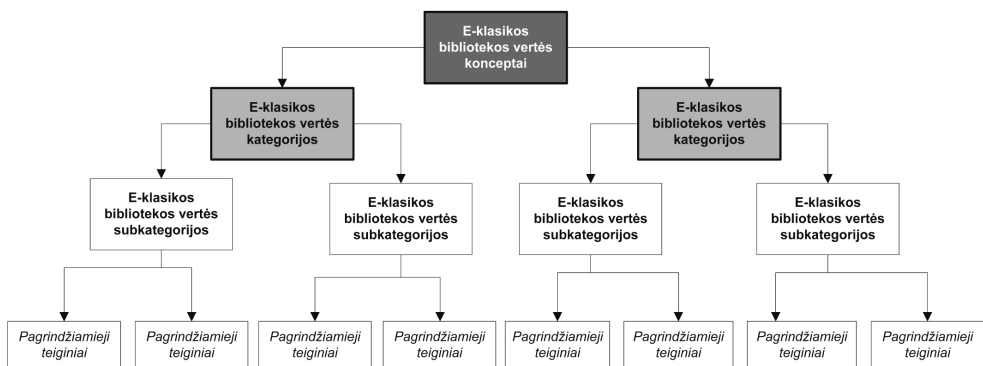
rezultatų vizualizacijai buvo pasirinktas matricos metodas, leidžiantis suskaidyti fenomeno visumą į detales ir aiškiau aprašyti dalykine kalba – konceptais, kategorijomis, subkategorijomis ir paaiškinamaisiais tektais, gautais iš respondentų. Matricos metodas sudarė galimybę geriau identifikuoti fenomeno atsiradimo prielaidas ir daryti objektyvius išvadas. Be to, matricos forma pateikti tyrimo rezultatai leidžia aiškiau atsakyti į klausimus: *kaip* pasikeitė lietuvių literatūros klasikos kūrinių prieinamumas sukūrus naujos platformos paslaugas; *kaip* šios paslaugos yra „išgyvenamos“, t. y. kaip jomis naudojasi tyrimo dalyviai ir pan. Suformuota konceptuali fenomeno struktūra buvo lyginama su tyrimo medžiaga ir taip patikrinama, ar gautas rezultatas atitinka duomenis. Duomenų analizės etape buvo siekiama kuo aiškiau ir vienareikšmiškiau perteikti nustatytas kategorijas, nei jas raštu ar gyva kalba pateikia tyrimo dalyviai. Prasminių vienetų – konceptų ir kategorijų tikrinimas sudarė galimybę išskirti bendriausias ir esmines prasmes, apibūdinančias tiriamą fenomeną. Konceptų ir kategorijų sintezė, papildyta pagrindžiamaisiais tekstais, sudarė galimybę išgauti holistinę tiriamo fenomeno struktūrą. Interpretavus matricoje sukauptus duomenis, buvo *parengtas*

fenomenologinis e-klasikos bibliotekos sklaidos ir skaitymo skatinimo pridėtinės vertės modelis bei atsirado galimybė padaryti galutines išvadas, kurios pristatomos šiame straipsnyje. Modelio fragmentas pateikiamas tolesniuose šio straipsnio skyriuose.

Empirinio tyrimo interpretacija

Tyrimo rezultatų analizė atliekama ieškant konteksto prasmės suvokimo ir jas koduojant pagal ankstesniuose šio straipsnio skyriuose aprašyto modelio kategorijas. Sudaromoje matricoje (10 pav.) analizės vienetai „El. knygos vertės konceptai“ suskirstomi į kategorijas ir subkategorijas, grupuojant jas pagal susijusias temas (pvz., kategorija – kūrinių atranka; subkategorijos – kūriniai, skirti edukacijai, kūriniai, kuriuose atsispindi kraštotyros aspektai, reikšmingų ar populiarių autorių sukurti kūriniai, kūriniai, skirti savišvietai ar poilsiui, ir pan.). Kokybinė turinio analizė remiasi interpretacija, todėl kategorijų ir subkategorijų išskyrimas nėra automatiškas procesas, siekiama kūrybiškai iškoduoti respondentų atsakymuose atsispindinčias prasmes.

Pagal matricoje išskirtus elementus parengtas fenomenologinis e-klasikos bib-

10 pav. Matricos elementų hierarchija

liotekos sklaidos ir skaitymo skatinimo pridėtinės vertės modelis, kurio fragmentas pateikiamas 3 lentelėje.

Atlikus mokslinės literatūros, Europos Komisijos paskelbtos 2-3-6 koncepcijos, pagrindžiančios elektroninės leidybos pri-

3 lentelė. *Fenomenologinio e-klasikos bibliotekos sklaidos ir skaitymo skatinimo pridėtinės vertės modelio fragmentas*

<i>E-klasikos bibliotekos. pridėtinės vertės konceptai</i>	<i>E-klasikos bibliotekos pridėtinės vertės kategorijos ir subkategorijos</i>		<i>Pagrindžiamieji teiginiai</i>	
	<i>Kategorijos</i>	<i>Subkategorijos</i>		
Turinio kūrimas	Kūrinių atranka	Kraštotyra	7R: Portale pateiktų kūrinių sąrašas atitinka mūsų lūkesčius. Juolab kad nemažai savo krašto klasikų originalių knygų turime vietoje: Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko muziejuje <...> <...>	
			Edukacija	3R: Trūksta programinių mokyklos programoms skaitmenintų knygų; <...> Reikia skaitmeninti kūrinius, kuriuos mokiniams reikia perskaityti kaip privalomąją literatūrą. <...>
		Reikšmingų autorių ar populiarių leidinių		8R: Būtų neblogai, jei būtų patalpinta dar didesnė dalis kūrinių, kad ir mažiau atspindinčių Lietuvos kultūros paveldą, tačiau visuomenei žinomų ir svarbių, pvz., Baltušio „Sakmė apie Juzą“, puikiai atspindintį lietuvių gyvenimą, mąstyseną ir vargus, K. Sabaliauskaitės „Silva Rerum“, giliai išanalizuotos Lietuvos istorijos faktų interpretacijos ir kt. <...>
			Savišvieta / poilsis	1R: <...> Norėtusi skaityti ne tik klasiką. <...>
	Turinio kokybės vertinimas	Šriftai	1R: Šriftai tinkami, tačiau yra ir kitų šriftų pasirinkimo galimybių. <...>	
			Aktyvus turinys	1R: Dažnai naudojuosi aktyvaus turinio paslauga. <...>
		Valdymas, navigacija	1R: 2R; 7R: Paieškos mechanizmas veikia gerai. Rasti pavyksta visuomet. <...>	
	Turinio kompleksinių priemonių kūrimas	Įrašų skaitmenintam objektui kūrimas	Aprašomieji duomenys	5R: Vartotojui svarbiausi duomenys: autorius, antraštė, leidimo vieta, metai, yra pateikti. Tačiau ne mažiau svarbūs yra duomenys, kokia organizacija suskaitmenino ir pateikė knygą internete. <...>
			Papildomos informacijos apie skaitmenintą objektą teikimas	1R: <...> naudinga, kad nurodyta failo apimtis baitais, failo formatas įrenginiui ir kt.
				4R: <...> Metaduomenų pakanka <...> išskirtas turinys, naujas knygos skyrius dažniausiai pateikiamas naujame puslapyje.

<i>E-klasikos bibliotekos. pridėtinės vertės konceptai</i>	<i>E-klasikos bibliotekos pridėtinės vertės kategorijos ir subkategorijos</i>		<i>Pagrindžiamieji teiginiai</i>
	<i>Kategorijos</i>	<i>Subkategorijos</i>	
Paslaugų teikimas ir palaikymas	Sklaida internetu ir mobiliaisiais įrenginiais	Formatų ir įrenginių įtaka skaitymui	1R; 2R; 4R; 5R; 6R; 7R: <i>Formatai įtakos neturi. Svarbiausia turinys.</i> <...>
		Formatų skaičius	6R: <i>Mūsų nuomone, užtenka 4 formatų; TXT nelabai reikalingas.</i> <...>
		Pritaikymas įvairiems mobiliesiems įrenginiams	1R: <i>Siunčiuosi skaitmenintą knygą ir skaitau įvairiuose mobiliuosiuose įrenginiuose priklausomai kur juos naudoju (namie; kelionėje).</i> <...>
Rinkodara	A autorių teisių apsauga	Apsaugos priemonės	1R: <i>Apsaugos priemonės pakankamos, tačiau pasigedau teisės akto numerio.</i> <...>
	Paslaugų vertinimas	Grįžtamojo ryšio tobulinimo kryptys	1R: <i>Paslaugų vertinimą būtų galima pateikti tame pačiame lange, kuriame supažindinama su turinio naudojimo ir atsakomybės galimybėmis.</i> <...>
	Viešinimas	Informacijos sklaida ir vartotojų mokymai	5R: <i>Reikia daugiau reklamos, pranešimų, mokymų, seminarų.</i> 8R: <i>Trūksta pastovių ryšių su švietimo įstaigomis. Mokytojai galėtų skirti mokiniams specialias užduotis iš e-klasikoje skelbiamų kūrinų, kurių nėra mokyklų bibliotekose.</i> <...>
	Sklaida ir skaitymo skatinimas	El. knygos privalumai – motyvacija daugiau skaityti	3R: <i>Kūrinių skaitmeninimas iš tiesų prisideda prie jų sklaidos, kadangi technologiniame amžiuje asmuo daug greičiau perskaitys knygą internete, nei nueis į biblioteką. Patogu ir šiuolaikiška skaityti neišėjus iš namų. Tai prisideda prie skaitymo skatinimo.</i> <...>

dėtinės vertės kūrimo grandinę, anksčiau vykdytų tyrimų analizę bei remiantis Lietuvoje įsigaliojusia praktika buvo suformuluoti šie *e-klasikos bibliotekos* ir teikiamų paslaugų pridėtinės vertės konceptai:

1. Turinio kūrimas, grindžiamas tiksline dokumentų atranka ir optimalios sukauptos skaitmenintos informacijos vizualizacija.
2. Turinio kompleksinių priemonių kūrimas ir palaikymas, siekiant kuo plačiau atskleisti skaitmeninto kūrinio atsiradimo priežastį, turinį, prieigos sąlygas.
3. Paslaugų teikimas ir palaikymas, sudarantys vartotojui galimybę gauti sukauptą informaciją ir pirminius šaltinius jam patogiai forma – internetu ar mobiliuosiuose įrenginiuose.
4. Rinkodara, grindžiama autorių teisių apsaugos priemonių diegimu ir stebėseną, paslaugų vertinimu; skaitmeninto turinio viešinimu ir skaitymo skatinimu panaudojant el. knygas, galimybių skaityti kūrinius įvairiuose įrenginiuose sudarymu. Vertindami turinio kūrimo konceptą, respondentai pabrėžė naudą kraštotyrai, edu-

kacijai, savišvietai ir poilsiui. Atitinkamai išskirtos šios kategorijos ir subkategorijos:

Kūrinių atranka ir ją apibūdinančios subkategorijos:

- *Kraštotyra*. Respondentų atsakymuose akcentuojama galimybė rasti įvairiems regionams atstovaujančių autorių kūrinių, pabrėžiančių atitinkamo krašto specifiką: istorines vietas, papročius, architektūrinius objektus, istorinius faktus: <...> *projekto dėka kelios dešimtys anykštėnų klasikų kūrinių perkelta į elektroninio paveldo portalą“*; <...> *Elektroninėje erdvėje teko skaityti mūsų krašto rašytojo Antano Vienuolio-Žukausko kūrybą <...>*.
- *Edukacija*. Respondentai akcentavo padidėjusias galimybes rasti kai kurių reikšmingų edukacijos procesui leidinių, kurių prieinamumas įprastine forma buvo sudėtingas: *Neradome kai kurių autorių, kurių kūriniai skaitomi bendrojo lavinimo mokyklose, pavyzdžiui, A. Škėmos; Norėtuši rasti daugiau šiuolaikinės lietuvių literatūros klasikos kūrinių, taip pat autorių, kurių kūriniai skaitomi vidurinio ugdymo mokyklų programose, pavyzdžiui, M. Katiliškio, A. A. Jonyno ir kt.*
- *Savišvieta ir poilsis*. Sukurtas skaitmenintas lietuvių literatūros turinys ypatingą vertę turi savišvietai ir poilsiui. Tai pabrėžė pusė dialoge dalyvavusių respondentų. Buvo akcentuojamas naujais kūrinių trūkumas.
- *Turinio kokybės vertinimo* (konkrečiu atveju kalbama apie kokybės sampratą, paremtą vartotojo požiūriu) *kategorijos*:
 - *šriftai*. Portale *www.epaveldas.lt* pateikiami lietuvių literatūros klasikos kūriniai vertinami kaip patrauklūs ir patogūs skaityti: *Tekstas pateiktas*

aiškiai, galbūt galėtų būti mažiau naudojama teksto pastorinimo funkcija. Aiškiai išskirtas naujas skyrius ar nauja dalis; Tekstas ir šriftai tinkami, be to, vartotojas turi galimybę pats juos pasirinkti mobiliajame įrenginyje <...>. Tai įgyvendinta realizavus aktyvaus turinio bei teksto didinimo ir mažinimo galimybes;

▫ *aktyvus turinys*. Aktyvaus turinio funkcionalumas yra vertinamas kaip didelis, tačiau ne pagrindinis privatumas;

▫ *valdymas, navigacija*. Ši subkategorija susijusi su sistemoje realizuotais funkcionalumais, skirtais naviguoti (pavyzdžiui, pereiti iš vieno puslapio į kitą, pereiti iš vieno skyriaus į kitą ir pan.) skaitomo kūrinio tekste. Vertindami e-klasikoje pateiktą el. knygų valdymo ir navigacijos elementus, respondentai nurodė, kad navigacija yra gera ir kokybiška, leidžia atlikti norimus veiksmus neturint specifinių įgūdžių bei neįdedant daug pastangų.

Vertinant turinio kompleksinių priemonių kūrimo konceptą, išskirta kategorija „Įrašų skaitmenintam objektui kūrimas“ ir jį aprašančios subkategorijos:

- *Aprašomieji duomenys*. Aprašomųjų duomenų pateikimas portale *www.epaveldas.lt* sulaukė teigiamo respondentų vertinimo. Patvirtina, kad svarbiausi duomenys: autorius, antraštė, leidimo vieta, metai, yra pateikiami aiškiai ir atitinka bibliografiniam įrašui keliamus reikalavimus.
- *Papildomos informacijos apie skaitmenintą objektą teikimas*. Kaip teigiamas aspektas išskiriamas tokios papildomos informacijos apie skaitmenintą objektą pateikimas: rinkmenos apimtis baitais, rinkmenos formatai įrenginiui ir t. t.

Atliekant paslaugų teikimo ir palaikymo koncepto vertinimą, išskirta 1 kategorija ir 4 subkategorijos:

- Sklaida internetu ir mobiliaisiais įrenginiais:
 - Formatų ir įrenginių įtaka skaitymui. Kuriant e-klasikos biblioteką vadovautasi pažangiausiomis el. knygų kūrimo metodikomis ir standartais. Portale *www.e-paveldas.lt* el. knygos pateikiamos penkiais labiausiai pasaulyje paplitusiais ir pripažintais formatais EPUB; MobiPocket, PDF, HTML bei TXT. Atsižvelgiant į tai, užtikrinamas el. knygos suderinamumas su skirtingomis platformomis, naršyklėmis, knygų skaitymo programine ir technine įranga. Tai patvirtina ir atlikto tyrimo rezultatai, kur vertindami formatų ir įrenginių įtaką skaitymui respondentai nurodė: *Formatai įtakos neturi. Svarbiausia turinys; Mobiliųjų įrenginių ypatybės skaitymui netrukdo; Mėgstu šiuolaikines technologijas, savo išmaniajame telefone nuolat laikau keletą knygų, kurias galiu pasiekti kada tik to prireikia, mobiliųjų įrenginių ypatybės nekliudo* ir pan.
 - Formatų skaičius. Kaip ir minėta, portale *www.e-paveldas.lt* el. knygos įkeltos penkiais labiausiai pasaulyje paplitusiais ir pripažintais formatais EPUB; MobiPocket, PDF, HTML bei TXT. Dėl to el. knygos skaitymui gali būti pateikiamos puslapiais kaip visatekstis dokumentas ir kaip prisitaikantis prie ekrano dydžio, formatuotas arba neformatuotas tekstas (su iliustracijomis arba be jų). Respondentai vertindami portale *www.epaveldas.lt* prieinamų el. knygų formatų skaičiaus pasiūlą, patvirtina, kad ji atitinka jų poreikius: *<...> formatų skaičius*

pakankamas. Man reikalingiausias EPUB formatas. Taip pat yra labai patogų, kad yra visatekstis dokumentas PDF formatu, kuris palengvina paiešką tekste; Man šių formatų pakanka, aš dažniausiai skaitau EPUB formatu <...>.

- Pritaikymas įvairiems mobiliems įrenginiams. Bet kuriuo iš nurodytų formatų pateikiamas el. knygas galima įrašyti ir saugoti įvairiose skaitmeninėse laikmenose, tačiau norint jas skaityti reikalinga speciali programinė įranga, atpažįstanti tam tikrus formatus ir veikianti konkrečiuose įrenginiuose. Galimybė nevaržomai pasirinkti įrenginį el. knygos skaitymui respondentų vertinama kaip didelis privalumas: *Reikšmingas privalumas, kad suteiktos dvi skaitymo galimybės: internete ir savo mobiliame įrenginyje. Atsisiuntęs elektroninę knygą į savo mobilų įrenginį skaitytojas gali ją naudoti ir neprisijungęs prie interneto, o tai ypač patogų kelionėse ir t. t.*

Analizuojant rinkodaros koncepto poveikį, buvo išskirtos 4 kategorijos: autorių teisių apsauga; paslaugų vertinimas; viešinimas; sklaida ir skaitymo skatinimas.

Portale prieinamų el. knygų autorių teisių apsauga užtikrinama vadovaujantis sudarytomis licencinėmis sutartimis bei ATGTĮ 74 str. 1 dalies nuostata: autorių teisių subjektai nustatytiems teisėms įgyvendinti arba apsaugoti gali naudoti veiksmingas technines apsaugos priemones (bet kurią technologiją, įtaisus ar jų sudedamąsias dalis), skirtas normaliai veikiant uždrausti arba riboti su autorių teisių objektais atliekamus veiksmus, kurių neleidžia autorių teisių subjektai. Atsižvelgiant į tai, dar prieš pradėdant lietuvių literatūros klasikos kūrinių skaitmeninimo veiklas buvo numatyta,

kad portale *www.epaveldas.lt* skaitytojai lietuvių literatūros klasikos kūrinius gali skaityti pasirinktu formatu ir neatlygintinai su sąlyga, kad:

- kūrinys (visas ar jo dalis) naudojamas tik asmeniniais, akademiniais ir edukaciniais tikslais;
- draudžiama kūrinių (visą ar jo dalį) naudoti komerciniams tikslams ir reklamai;
- draudžiama kūrinių (visą ar jo dalį) padaryti viešai prieinamą kitose interneto svetainėse ar kitaip jį platinti.

Tyrime dalyvavusių respondentų nuomonės dėl šiuo metu taikomų autorių teisių apsaugos priemonių išsiskiria. Dauguma teigia, kad jos yra tinkamos ir pakankamos: *Autorių teisių apsaugos priemonės yra pakankamos. Kūrinio panaudojimo pagal paskirtį teisėtumas priklauso nuo vartotojo pasaulėžiūros ir susiformavusių moralės normų; Pakanka, nes kuo daugiau bus apribojimų ir kliūčių, tuo bus mažiau naudojama eklasika.* Kita dalis yra priešingos nuomonės: *Nemanau, kad autorių teisių apsaugos priemonės yra pakankamos. Norint nesunku jas pažeisti; Perspėjimo nepakanka apsaugoti nuo piratavimo* ir pan.

Paslaugų vertinimo kategorijoje išskirta subkategorija „Grįžtamojo ryšio tobulinimo kryptys“, kur akcentuojama grįžtamojo ryšio stoka ir svarba. Respondentų nuomone, paslaugų vertinimo galimybių spektras turi būti peržiūrimas ir tobulinamas: būtina sudaryti galimybes vertinti el. paslaugų sudedamąsias dalis ar jomis prieinamas el. knygas, naudoti skirtingas vertinimo priemones (vieno mygtuko paspaudimo, komentaro forma), išnaudoti socialinius portalus, tokius kaip *Facebook* ar *Twitter*, sukuriant atskiras paskyras el. knygų sklaidai didinti, ir pan.

Viešinimo kategorijos subkategorija „Informacijos sklaida ir vartotojų moky-

mai“ atskleidžia akivaizdžią visuomenės informavimo ir mokymų stoką: <...> *reikia daugiau reklamos, pranešimų, mokymų, seminarų; „Trūksta pastovių ryšių su švietimo įstaigomis <...>; Apskritai reklamos yra mažoka <...>.* Siekiant padidinti visuomenės domėjimąsi sukurtomis el. knygomis ir el. paslaugomis, būtina bendradarbiauti su švietimo įstaigomis, suformuoti poreikį naudotis laisvai prieinamais ištekliais, įsiklausyti į vartotojų lūkesčius pildant e-klasikos biblioteką naujais kūriniais.

Sklaidos ir skaitymo skatinimo kategorijai priskirta subkategorija „El. knygos privalumai – motyvacija daugiau skaityti“ parodo el. knygos svarbą lietuvių literatūros klasikos sklaidai ir skaitymo skatinimui. Perkeltus į el. erdvę kūrinius galima greičiau rasti, jie tapo prieinami nutolusiam skaitytojui. Be to, siūlomų formatų įvairovė nevaržo skaitytojo ir nesusieja jo su konkrečiu įrenginiu: galima rinktis tiek kūrinių, tiek formatą, tiek pasirinkto kūrinio skaitymo įrenginį.

Išvados

1. Siekiant ištirti lietuvių literatūros kūrinių prieinamumo pokyčius, įgyvendinus NB projektą „Lietuvių literatūros klasikos kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę“, buvo aprašytas ir teoriškai pagrįstas fenomenologinis e-klasikos bibliotekos bei sukurtų el. paslaugų pridėtinės vertės kūrimo modelis literatūros sklaidos ir skaitymo skatinimo kontekste, kuris grindžiamas:

- turinio kūrimu, vykdant tikslią dokumentų atranką ir skaitmenintos informacijos vizualizaciją;
- turinio kompleksinėmis priemonėmis, siekiant kuo plačiau atskleisti skaitmeninto kūrinio atsiradimo priežastį, turinį, prieigos sąlygas;

- paslaugų teikimu ir palaikymu, sudarant vartotojui galimybę gauti sukauptą informaciją ir pirminius šaltinius jam patogią formą – internetu ar mobiliuosiuose įrenginiuose;
 - rinkodara, orientuota į autorių teisių apsaugos priemonių diegimą ir stebėseną, paslaugų vertinimą, skaitmeninio turinio viešinimą ir skaitymo skatinimą.
2. Remiantis konstruktyvistine fenomenologijos metodologija, W. Creswello kokybinio tyrimo metodika ir pridėtinės vertės kūrimo 2-3-6 koncepcija buvo atskleistas vartotojų subjektyvus patyrimas, naudojantis sukurtomis el. paslaugomis lietuvių literatūros kūriniams pasiekti, nustatyta sukurtų el. paslaugų vertė:
- Turinio vertė kraštotyrai, edukacijai ir savišvietai: el. knyga ir sukurtas skaitmenintas turinys sudaro geresnes sąlygas mūsų šalies literatūrinio paveldo ir šiuolaikinės knygos sklaidai bei prisideda prie skaitymo skatinimo. Tai yra patogi priemonė rengiant parodas ir konferencijas; el. knygas galima efektyviau pritaikyti bendrojo lavinimo mokyklose edukacijos tikslams ir savišvietai, nes vaikai ir jaunimas mieliau į rankas ima skaitykles ar naudojami kompiuteriu, nei skaito tradicinės formos knygas.
 - Valdymas, navigacija: sukurti funkcionalumai suteikia skaitytojui vidinį mobilumą, gebėjimą pereiti nuo vieno rašytojo kūrinio prie kito, daryti palyginimus, greičiau formuoti nuomonei, ieškoti recenzijų, mokslinio įvertinimo, rasti senesnių žodžių ar tarptautinių terminų paaiškinimus, išsaugoti kūrinių citatas, pačiam rašyti atsiliepimus ir pan.
 - Sklaida internete bei galimybė perskaityti kūrinius naudojant mobiliuosius įrenginius: el. knyga suteikia skaitytojui papildomų galių, nes pasitelkdamas turimus įrenginius kiekvienas laisvai gali rinktis, kur, kokiais įrenginiais ir kiek kūrinių bus skaitoma, pasiimama į kelionę ar pasisiunčia į savo įrenginius mokslinio tyrimo, poilsio ar savišvietos reikmėms. Kūrinių pateikimo patogumas savo ruožtu skatina skaityti daugiau ir įvairesnės literatūros.
3. Pasitelkiant kokybinio tyrimo rezultatus ir atsižvelgiant į fenomenologinio tyrimo principus buvo nustatytos ir pagrįstos e-klasikos bibliotekos pridėtinės vertės konceptų sąsajos su el. knygų sklaidos ir skaitymo skatinimo strategijų kryptimis – užtikrinti nuolatinį lietuvių literatūros kūrinių prieinamumą ir jų įvairovę internete; taikyti ne žemesnius negu iki šiol el. knygų ir el. paslaugų kokybės reikalavimus; didinti lietuvių literatūros kūrinių žinomumą, naudojant papildomas rinkodaros priemones.
4. Lietuvos strateginių dokumentų kokybinio tyrimo analizė ir respondentų apklausa patvirtino, jog e-klasikos biblioteka ir el. paslaugos turėtų būti plėtojamos remiantis šiais principais:
- kompleksišku, derinant nacionalines kampanijas, nuolatinį darbą valstybės ir savivaldybių kultūros, švietimo ir socialinės apsaugos sričių institucijose ir vietos bendruomenių bei privačias iniciatyvas;
 - šiuolaikiškumu, populiarinant skaitymą ir kalbos gebėjimų ugdymą. Rengiant atitinkamus projektus turi būti remiamasi naujausiais tyrimais ir jų duomenimis apie vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų skaitymą, pokyčius

- šioje srityje. Labai svarbu atsižvelgti į visuomenės raidos procesus, šiuolaikinių technologijų plėtrą ir jų poveikį skaitymui;
- diferenciacija, populiarinant skaitymo ir kalbos gebėjimų ugdymą. Turi būti orientuojamasi į skirtingo amžiaus, skirtingų socialinių grupių ir tautybių piliečius, taikant įvairias priemones tikslui pasiekti;
 - partneryste, siekiant glaudaus įvairių sričių bendradarbiavimo;
 - integralumu, siekiant ugdyti neįgaliųjų, kalbos ir skaitymo sutrikimų turinčių žmonių, bedarbių, pensinio amžiaus žmonių kalbos gebėjimus.
5. Atliktas tyrimas patvirtina tai, kad Lietuvių literatūros skaitmeninimas ir jos

pateikimas internete pašalina kliūtis, kurios atsiranda, kai komplektuojamos ir saugomos knygos įprastine forma (fizinėse laikmenose). Naujoji knygos forma (el. knyga) yra kokybiškai naujas, dar mažai tirtas, bet sparčiai besiformuojantis ir augantis reiškinys. El. knygų fondo didinimas yra labai svarbus, nuolatinio atnaujinimo ir papildymo reikalingas procesas, į kurį būtinos progresyvios šalies investicijos, jei norima žengti su laiku, modernėjančiu žmogumi, jo patikimais poreikiais.

Straipsnio autorės nuoširdžiai dėkoja NB Skaitmeninimo ir Virtualios elektroninio paveldo sistemos centro darbuotojams Aušrai Trabšienei bei Tomui Auškalniui už pagalbą organizuojant tyrimą.

LITERATŪRA

ABILOK, Debbie (1999). Librarians and gifted readers: Myths and facts. *Knowledge quest* 27(5).

CANWAY, Paul (2011). *Archival quality and long term preservation: a research framework for validating the usefulness of Digital surrogates* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://link.springer.com/article/10.1007/s10502-011-9155-0#page-1>>.

CRESWELL, John W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantative, and Mixed Methods, Approaches* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://ncbaeryk.yolasite.com/resources/John%20W.%20Creswell-Research%20Design_%20Qualitative,%20Quantitative,%20and%20Mixed%20Methods%20Approaches-SAGE%20Publications,%20Inc%20\(2009\).pdf](http://ncbaeryk.yolasite.com/resources/John%20W.%20Creswell-Research%20Design_%20Qualitative,%20Quantitative,%20and%20Mixed%20Methods%20Approaches-SAGE%20Publications,%20Inc%20(2009).pdf)>.

ČEPIENĖ, Aurelija; TERESEVIČIENĖ, Margarita (2010). Fenomenologinė bendrųjų kompetencijų ugdymo perspektyva profesiniame rengime (verslo vadybos studijų atvejis). *Pedagogika*, Nr. 98, p. 77–94.

DELТУVA, Artūras (1999). *Asmenybės saviraiška ilgalaikėje jaunimo lyderių mokymo grupėse*: daktaro disertacija [rankraštis].

DOIRON, Ray (2011). Using eBooks and e-readers to promote Reading in School Libraries: Leasons from the Field. IFLA Conference. In Puerto Rico.

13–18 August 2011, San Juan [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://conference.ifla.org/ifla77>>.

European Commission, DG XIII and Andersen Consulting (1996). *Strategic development for the European publishing industry towards the year 2000: Europe's Multimedia Chalenge, Main Report* [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/CD0997002ENC_001.pdf>.

FEATHER, John; STURGES, Paul (2003). *International Encyclopedia of Information and Library Science*. Second Edition [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://api.ning.com/files/svxrPsAClWqmE1PzC8D-2fZJ1uEMb6nnJ2EWUh3mcscUb45GWY6GK6a-2P5zrsY6yuB7I04jhBeB13XKM40xjhl1Iq5drIT2/encyclopediaofflis.pdf>>.

GEYER-SCHULTZ Andreas; NEAUMAN Andreas; HEITMANN Annika; STROBORN Karsten (2004). *Strategic Positioning Options for Scientific Libraries in Markets of Scientific and Technical Information – the Economic Impact of Digitization* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <<https://journals.tdl.org/jodi/index.php/jodi/article/view/101/100>>.

GIDDENS, Anthony (1996). *The Constitution of Society*. California: University of California Press.

GIDDENS, Anthony (1995). *Politics, sociology and social theory*: encounters with classical and contemporary social thought. Cambridge: Polity Press.

GUDINAVIČIUS, Arūnas (2012). *Skaitmeninės knygos kokybė vartotojo požiūriu*: daktaro disertacija [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20121227_090437-68854/DS.005.0.01.ETD>.

LAUŽIKAS, Rimvydas; VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (2014). Paveldas ir visuomenė: Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio strateginės plėtros gairės 2014–2020 metų programavimo periodui. *In-formacijos mokslai*, t. 69, p. 118–142 [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://senas.lnb.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/Straipsnis_IM2015026101447.pdf>.

MACEVIČIŪTĖ Elena; GUDINAVIČIUS Arūnas; ŠUMINAS Andrius. *Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 metais*: mokslinio tyrimo ataskaita [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kf.vu.lt/dokumentai/naujienos_2014/SLST_ataskaita.pdf>.

MORKEVIČIUS, Vaidas; TELEŠIENĖ, Audronė; ŽVALIAUSKAS, Giedrius (2008). *Pavyzdinis metodologinis mokomasis studijų paketas*: Kompiuterizuota kokybinių duomenų analizė su NVivo ir Text Analysis Suite [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lidata.eu/files/mokymai/NVivo/KKDA_20080914_esf'ui.pdf>.

NEUMAN, Lawrence (2009). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7th Edition). Hardcover – October 15.

PICTON, Irene (2014). *The Impact of ebooks on the reading motivation and reading skills of children and young people* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.literacytrust.org.uk/assets/0002/3898/Ebooks_lit_review_2014.pdf>.

literacytrust.org.uk/assets/0002/3898/Ebooks_lit_review_2014.pdf>.

PRENSKY, Marc (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. NBC University Press, vol. 9, October [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nnstoy.org/download/technology/Digital%20Natives%20-%20Digital%20Immigrants.pdf>>.

SANDERSON, S. K. (2006). Reforming theoretical work in sociology: A modest proposal. *Perspectives*, 28 (2), p. 1360–3108.

SCHLUETER, Cristoph; SHAW, Michael J. (1997). Strategic framework for development electronic commerce. *IEEE Internet Computing*, 1(6), p. 20–28.

Skaitmenintų e-klasikos kūrinių sudarymo papildyta ir patikslinta metodika (2012). *Lietuvių literatūros klasikos kūrinių elektroninių knygų bibliotekos (klasika) formavimo VEPIS struktūroje metodika*. Versija 1.0. Lietuvos nacionalinė biblioteka, 4 dalis, p. 12.

SKIECEVIČIUS, Paulius; ŽYDŪNAITĖ, Vilma (2007). Socialiniai gebėjimai kaip pozityvios ir neigatyvios paauglių konkurencijos prielaida: dualumo raiška. *Socialiniai mokslai*, nr. 3(57), p. 39–46.

SMITH, Abby (2009). *Why digitize?* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED427787.pdf>>.

TAMOŠIŪNAS, Tadas; ŠUTINIENĖ, Irena; GUSEVA, Olga; FILIPAVIČIENĖ Diana (2005). *Skaitymo mastas, kryptingumas ir poreikiai*: sociologinio tyrimo ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=440&p_d=40090&p_k=1>.

WEBER L. Christine; CAVANOUGHT Terence W. *Using eBooks with gifted and advanced readers* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ746309.pdf>>.

NEW PLATFORMS FOR THE ACCESS TO WORKS OF THE LITHUANIAN LITERATURE AND READING PROMOTION: A CASE STUDY

Regina Varnienė-Janssen, Neringa Račkauskaitė

S u m m a r y

The main scientific problem of the article, which has never been addressed in Lithuania, is the analysis of changes in the accessibility of works of the Lithuanian literature after the implementation of the project “Presenting Works of the Lithuanian Classical Literature

Online” in the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania in 2011–2014, the creation of an e-library of works of the Lithuanian literature, and the impact of the established e-services on the access to works and the level of reading engagement. The investigation applied

a constructive phenomenological methodology, the European Commission's 2-3-6 concept substantiating the added value of e-publishing and John W. Creswell's qualitative research methods. The use of these methodological tools for understanding the users' subjective experience in utilizing the established e-services brings the methodological novelty to this investigation.

Drawing on the 2-3-6 concept and the practices applied in Lithuania, the following concepts of the added value of the e-library and e-services are analyzed:

1. *Content creation*. It should be based on a targeted selection of documents and the optimum visualization of the aggregated digital information.
2. *Content packaging*. It includes presenting on the as broad scale as possible the reason for the origination of a digitized work and its content and accessibility.
3. *Delivery support and services*. It should permit the user to obtain the metadata and primary sources in a convenient way (via the Internet including mobile devices).
4. *Market making*. It should be built on implementing tools for copyright protection and their monitoring, service evaluation, promotion of the digital content and reading by using e-books, and permitting the users to read digitized works on various devices.

The use of the results of the qualitative investigation and the application of the principles of the phenomenological research enabled to identify and substantiate the correlation between the concepts of the added value of the e-library and the trends of strategies for promoting e-books and reading: ensuring a permanent access to works of the Lithuanian literature and their diversity online, retaining high requirements

for the quality of e-books and e-services, and increasing the awareness of works of the Lithuanian literature by using additional tools of market making.

The qualitative investigation has proved that the digitization of works of the Lithuanian literature and their presentation online eliminate the restrictions which are present in case of books in traditional formats. The Internet and mobile devices enable obtaining the needed book without leaving one's home, thus allowing to use budget resources in a more expedient way.

The analysis of Lithuania's strategic documents and the qualitative investigation proved that the development and use of the e-library and e-services should be grounded on the following principles:

1. *Complexity*: integration of national campaigns; permanent work within state and municipal cultural, educational and social security institutions; and initiatives of local communities and private individuals.
2. *Modern approach*: promotion of reading and development of language skills. The related projects should be based on the newest research on reading habits of children, young people and adults. It is essential to take into account the development of modern technologies and their impact on reading.
3. *Differentiation*: promotion of reading and development of language skills. The effort should be oriented to citizens of various age and social groups by using appropriate means.
4. *Partnership*: a close cooperation among various activity fields.
5. *Integrity*: development of skills of physically handicapped people and old persons.

Įteikta 2015 m. rugsėjo 25 d.